

**Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение
«Бильтой-Юртовская средняя школа»
(МБОУ «Бильтой-Юртовская СШ»)**

УТВЕРЖДЕНО
приказом директора МБОУ
«Бильтой-Юртовская СШ»
от «30» августа 2023 г. №147

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

учебного предмета «Чеченская литература» (базовый уровень)

для обучающихся 5 – 9 классов

Учитель-Керимова П.М.

с.Бильтой-Юрт, 2023г.

1. «Ненан (нохчийн) меттан литература» дешаран предметан (предметни область «Ненан мотт, нохчийн литература») федеральни белхан программа хIоттийна ненан мотт (нохчийн мотт) хуучу а, ледара хуучу а дешархошна, цо йукъалоцу довзийтаран кехат, дешаран чулацам, ненан мотт (нохчийн мотт) Iаморехь кхочушдан лору жамIаш.

2. Довзийтаран кехато билгалйоху ненан (нохчийн) меттан литература Iаморан йукъара Iалашонаш, дешаран белхан структурехь цуьнан меттиг, иштта чулацам а, кхочушдан лору жамIаш а къасторан некъаш.

3. Дешаран чулацамо бовзуйту хIора классехь коьртачу йукъарчу дешаран тIегIанехь Iамо декхар долу чулацам.

4. Ненан (нохчийн) меттан литература программин кхочушдан лоручу жамIаша йукъалоцу коьртачу йукъарчу дешаран тIегIанан а, иштта хIора дешаран шеран предметни жамIаш а.

5. ДОВЗИЙТАРАН КЕХАТ.

5.1. «Ненан (нохчийн) меттан литература» предметан программа хIоттийна йуьхьанцара йукъарчу дешаран тIегIанан бух тIехь а, нохчийн меттан хьехархочунна ишколан дешаран хIинцалерчу тенденцешна а, Iаморан жигарчу методикашна а тIехьажийна йолу дешаран предметан белхан программа хIоттош методически гIо-накъосталла даран Iалашонца а.

5.2. Коьртачу йукъарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандартаца догIуш, «Ненан мотт (нохчийн)» дешаран предмет йукъайоьду «Ненан мотт а, литература а» предметни областана, Iамо декхарийлахь долу предмет а йу.

5.3. Нохчийн мотт – нохчийн къоман мотт а, Нохчийн Республикин пачхьалкхан мотт а бу, цу бахьано хьелаш кхуллу цуьнан Iалашбаран а, кхиоран эшар. 5-9 классашкахь «Ненан мотт а, ненан меттан литература а» предметан декъахь хьобхуш йу ненан (нохчийн) меттан литература санна, иза хьажийна йу дешархойн интеллектуале-довзаран, коммуникативе, исбаьхьаллин-эстетикин похIмаш кхио а, коьрта гIиллакхе-этикин кхетам кхолла а, личностана нохчийн къоман культура марзйан а.

5.4. «Ненан (нохчийн) меттан литература» предмет – иза беран интеллектуале а, гIиллакхе-этикин а кхиаран тIегIа къаастаден гуманитарни дешарх коьрта предмет йу. Литературин дешаро аьтто бо йешаран маъIна а девзаш, литература Iаморо шегахь къонахчун амал кхияйой а хууш, шен дуьненхьежамна дашца а, йозанца а бух бало а хууш, адамца а, йукъараллица а йаза хууш йолу кхетаме личность кхио.

Программо чулоцу кхеторан кехат а, предмет карайерзоран кхочушдан лору жамIаш а, предметан чулацам а, программин хIора дакъа карадерзо билгалдаьхначу сахьташца йолу тематикин планировани а, урокал араьхарчу гIуллакхдаран план а.

Карара программа бух хилла лаьтта авторийн дешаран программаш хIитторехь а, «Ненан (нохчийн) меттан литература» дешаран предмет хьобхучу ненан (нохчийн) меттан а, литературин а хьехархойн белхан программа хIотторехь а. Авторийн а, белхан программаш хIитточара а хьехаран материал къепе йалорехь и Iамо раж къасто а, дакъойн а, теманийн а сахьташ дIасхьадекъа а шен некъ кховдо а мега.

5.5. «НЕНАН (НОХЧИЙН) МЕТТАН ЛИТЕРАТУРА» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ЙУКЪАРА ХАРАКТЕРИСТИКА

Литература уггаре эвсаре гIирс бу шен кхачаме стаг хила (ша шен кхето, ша шен кхио), гонахьарчу хиламийн хьелашца тарвала, иштта кхоллараллин жигараллин стимулятор а йу.

Ненан меттан литература Iаморо дIалоцу личность кхиоран процесехь коьрта меттиг, иштта Iаморо аьтто бо цуьнгахь кьонахалла, гIиллакхе амал, кхоллараллин похIма кхиорехь, нохчийн халкъан дахаран философи йовзарехь а, карайерзорехь а, иштта доккха гIо до кьоначу тIаьхьене кьоман исторически зераш дIакховдорехь а. Билгал йолу Iалашонаш кхочушйаран дешаран материал вовшахтоьхна гуманизман критерешца, исбаьхьаллин а, довзаран а мехаллашца, пайдаэцархьама тIекхача йиш хиларца, актуале хиларца, поликультурица, ламасталлин классика а, вайзаманан литература а цхьаьнайарца, тематикин а, жанрийн тайпа башх-башха хиларца догIуш ма-хиллара.

«Ненан (нохчийн) меттан литература» предмет Iаморо таронаш кхуллу дешархочун дешнийн база шорйан, церан къамелан культура, коммуникативни а, тайп-тайпана культурийн компетенцеш а кхио.

«Ненан (нохчийн) меттан литература» курсан чулацам хьажийна бу дешархойн нохчийн литературин хьашташ кхочушдан, уьш нохчийн кьоман культурина тIекхиарехь а, шеца иза Iалашйарехь а ша-тайпана эстетикин гIирсаш хиларе терра.

Дешархошна дешар Iамор коьрта долчу декъана оьрсийн маттахь дIахьучу йукьардешаран учрежденешкахь ненан мотт санна нохчийн мотт Iаморехь, нохчийн литература – иза дешаран предмет йу, нохчийн кьоман исторех а, культурех а, ламастех а хаарш схьаэца а, довза а таро луш, иштта иза культурин ша-тайпана йаздархочун кхолларалла толлуш долу дакъа ду, кхечу кепара аьлча, шеца цхьаьна эстетикин гIуллакхдар а долу, йозанан къамелан гIуллакхдар ду; нохчийн литература тIехьажийна йу Iилманан агIонхьара дуьне довзарна а, иштта дешнийн кхоллараллин говзарийн мотт бовзарна а, йешаран культурин йукьара башхаллаш карайерзорна а, литературин говзарех кхетарна а, дашца шен амал билгалйаккхарна а, иза, исбаьхьаллин литературас ша-тайпанчу маттахь дуьйций хайтарх кхетам кхолла а, ткьа литературин мотт йукьарчу меттан шолгIа система санна бу, цо кхуллу личностан синхаамийн дакъа, цуьнгахь ойланца хIуманан кеп хIотто а, ассоциаци йало а, логически ойла йан а, дешаран предмет хьажийна йу оцу дешаран предметехула кхочушхуьлу тIаьхьенера тIаьхьене нохчийн, оьрсийн, дуьненан культурийн оьздангаллин а, эстетикин а ламасташ дIакховдор.

Дешаран предметан чулацамо шена йукьалоцу литературин говзарийн а, церан авторийн а гайтар, иштта тематикин блокаш а: «Халкъан барта кхолларалла», «Нохчийн йаздархойн говзарш», «Кхечу къаьмнийн литература».

5.6. «НЕНАН (НОХЧИЙН) МЕТТАН ЛИТЕРАТУРА» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТ IАМОРАН IАЛАШОНАШ

«Ненан (нохчийн) меттан литература» предмет Iаморо кхочушйан йеза роIера Iалашонаш:

- нохчийн литературехь эстетикин агIонхьара кхеташ болу гуманистически дуьненхьежам, Россин йукьара гражданин кхетам а, кьоман синкхетам а, патриотан дог-ойла а йолуш, дукха къаьмнаш долчу Россин халкъех шен халкъ хиларх дозалла а хеташ йолу амал личностехь кхиор.
- нохчийн литература йовза лааран дог дар кхоллар, нохчийн кьоман

ширачу заманера схъайогӀу культура мехалла хетар кхиор, дешархо шен къоман мотт а, культура а Таморан кха тӀе ваккхар, къоман культурин тӀаьхьалонна йукъавалор.

- къоначу тӀаьхьенехь дӀайахначуй, карарчуй, йогӀур йолчуй заманийн уьйр ларӀан йезаш хиларан кхетам кхиор а, нохчийн къоман культура ларӀарехь жобпалле хилар кхоллар;
- духха къаьмнаш долчу Россин пачхьалкхехь личностана кхиаме социализаци а, ша шегахь стогалла кхиорна оьшу интеллектуале а, кхоллараллин а таронаш кхийар.

«Ненан (нохчийн) меттан литература» дешаран предмет тӀехъажийна роӀера хьесапаш кхочушдан:

- тӀаьхьенера тӀаьхьене историко-культурни, озьдангаллин, гӀиллакхийн мехаллаш дӀакховдоран хьокъехь ненан меттан нохчийн литературин маӀӀнех кхетар;
- ненан меттан нохчийн литературин историца йолу уьйр къастор, нохчийн литературехь йолу къоман ша-тайпана синъозьдангаллин а, материальни а нохчийн къоман культурин исбаьхьаллин шорталлех кхетам кхоллар;
- Россин Федерацин кхидолчу къаьмнийн литературин контекстехь нохчийн литература а кхуьу хилам санна цунах хаарш эцар; уьш вовшийн эр;
- нохчийн литературина бухе диллина культурин а, озьдангаллин а маӀӀна билгалдаккхар; йешначун хьокъехь мах хадош а, шена хетарг олуш а барта а, йозанца а къамел дан хаар;
- Тер-дахарехь а, дешаран процесехь а нохчийн литературех пайдаэца хаар кхоллар;
- шен мукъачу хенахь йешарна ханна план хӀоттор, нохчийн маттахь шена хазахета йешаран говзарш мехала хетар къастор а, бух балор а;
- нохчийн литературин говзарш системехь йешарца дуьне довза а, дуьненахь ша дӀалоцу меттиг къасто а, адаман а, йукъараллин а йукъаметтигаллин гармонизаци латторан а хьашташ кхоллар;
- хаамийн хьостанащца болх бан хаар кхиор, Интернетера а, иштта кхийолчу хьостанашкара хаамашна презентаци йар а, кечйар а.

5.7. ХЪЕХАРАН ПЛАНЕХЪ «НЕНАН (НОХЧИЙН) МЕТТАН ЛИТЕРАТУРА» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН МЕТТИГ

«Ненан (нохчийн) меттан литература» предметан программа хӀоттийна Федеральни пачхьалкхан дешаран стандартан коьртачу йукъарчу дешаран программы буха тӀехь, иза лерина йу дешаран 338 сахътана. (5 кл. – 68 с., 6 кл. – 68 с., 7 кл. – 68 с., 8 кл. – 68 с., 9 кл. – 66 с.). Программин инвариантивни дакъош Таморна лерина 296 сахът ду. Белхан программа вариативни декъана программа хӀоттийнчу авторша хаьржинчу говзаршна лерина йолу йешаран хенан резерв лаьтта 54 дешаран сахътах.

ТЕМАТИКИН БЛОКАШ

6. 5 класс

6.1. Халкъан барта кхолларалла

Нохчийн халкъан туьйранаш:

«Кхо ваша».

«Гамашийна олхазар».

«Кхо ваша а, саьрмик».

«Добьшуш хилла кIант».

«Барзо Iахарца мохк кьовсар».

Фольклоран кегий жанраш: кичанаш, хIетал-металш.

Нохчийн йаздархойн говзарш

Литературин туьйранаш

Б. Саидов «Майра кIант Сулима» (дацдина).

М. Мусаев «ЦIен маьхьси».

С. Гацаев «Чкьобрдиг» (дацдина).

А. Исмаилов «Бирдолаг».

XX бIешаран литература

С. Бадиев. «Зайнди».

М. Мамакаев. «Баппа».

Г. Мамакаев. «Садаьржаш».

М. Сулаев. «Ламанан хи».

Г. Гайсултанов. «Кегий йийсарш» («Александр Чеченский» повесть йукъара дакъа).

А. Сулейманов. Стихотворени «Борз ю угIуш».

Х. Саракаев. «Баьпкан чкьубьриг».

Окуев Ш. «Лаьмнашкахь суьйре». («Лаьттан дай» гулар йукъара).

Г. Ахмадов. «Кьонахалла».

Ш. Арсанукаев. «Баьпкан юьхк».

Д. Кагерманов. «ДоттагIалла».

Х. Сатуев. «Лаьмнийн кьоналла».

Ж. Махмаев. «Буьйсанан гIулчаш».

В.-Хь. Амаев. «Малх чубаре хьобжура иза».

Дикаев М. «БIаьстенан аматаш».

Берийн журнал «СтелаIад»: журналан специфика, жанраш, рубрикаш, тексташца болх бар.

XXI бIешаран литература

Ш. Рашидов. «Нана-Нохчийчобь».

М. Бексултанов. «Ца кхетта хестор».

А.-Хь. Хатуев. «Нохчийн мотт».

С. Мусаев. Рассказ «Хьайбанан чам».

М. Ахмадов. «Ушурма волчохь, хьошалгIахь».

Кхечу кьаьмнийн литература

М. Лермонтов «Кавказ» (гочйинарг Сулаев М.).

7. 6 класс

7.1. Халкъан барта кхолларалла

«Нарт-орстхойн паччахь Наураз».
«Ницкъ болу Солса».
«Гермачигара наьрташ».
«Наьрт-аьрстхой кхерор».

Нохчийн йаздархойн говзарш

I. Гайсултанов «Нийса кхиэл».
X. Сатуев «Ломмий, цхьогаллий».
X. Ошаев «Чайра».
I. Мамакаев. «Дагалецамаш».
X. Сайдуллаев. «Ненан баьрхиш».
M. Сулаев. «Кланте».
X. Эдилов. «Ненан безам».
A. Джунаидов «Белхи».
A. Айдамиров. «Вина мохк».
P. Ахматова. «Ма хала ду цунах кхета».
X. Саракаев. «Ирсе баьрхиш».
III. Арсанукаев. «Мохкбегор».
III. Окуев. «Баьсте».
M. Кибиев. «Меттан сий».
M. Дикаев «Сан бахам».
III. Рашидов. «Ломара це».
Э. Мамакаев. «Хорд».
Ж. Махмаев. «Баьржачу баьпкан юьхк».
C. Дакаев «Тамех ловзар».
M. Бексултанов. «Некълацар».
M. Ахмадов. «Телефон».
C. Мусаев «Даймахке боьду некъ» .
C. Курумова «Шовданехь» .

Кхечу къаьмнийн литература

Важа Пшавела. «Хьозалдиг».

8. 7 класс

8.1. Халкъан барта кхолларалла

«Дади-Юрт».
«Нохчийн шира илли».
«Сай» (халкъан илли).

Нохчийн йаздархойн говзарш

M. Мамакаев «Даймехкан косташ».
B. Саидов. «Вина юрт», «Деган аз».
I. Мамакаев. «Берзан бекхам».
X. Ошаев. «Иччархо Абухьяьжа Идрисов».
A. Сулейманов. «Шуьнехь дош».
I. Гайсултанов. «Болат-Гала йожар» (дацдина).
A. Айдамиров. «МухIажарш».
III. Арсанукаев «Иманах дузийта дегнаш».
M. Кибиев. «Дош».
A. Джунаидов A. «ХIоььнаш».
C. Гацаев. «Дарц».

А. Кусаев. «Амалехъ диканиг».
Ш.Рашидов. «Ден весет».
М. Дикаев. «Нохчо ву со».
С. Дакаев. «Куйно хотту».
I. Шайхиев. «ЧагIо».
А. Бисултанов. «Хъайбахахъ язйина байташ».
В-Хъ. Амаев. «Генарчу денойн туъйра».
С. Курумова. «Дохк» / (дакъа).
Ш. Окуев. «Сан хьоме Нохчийчобъ».
С.-Хъ. Нунуев «Юнус».
М. Бексултанов «Генара а, гергара а денош».
М. Ахмадов «Кхаа вешех туъйра».

Кхечу къаьмнийн литература

А. С. Пушкин «Аьнан Iуъйре» (гочийнарг А. Сулейманов).
Альфонс Доде «Паьххъарлера урок».

9. 8 класс

9.1. Халкъан барта кхолларалла

«Таймин Биболатан илли».
«Эвтархойн Ахьмадах илли».

Нохчийн йаздархойн говзарш

Бадиев С. «Олдум».
М. Мамакаев. «Лаьмнийн дийцар».
М. Сулаев. «Цавевза доттагI».
А. Сулейманов. «Дог дохден це»; «Дахаран генаш».
I. Хамидов. «ДIа – коч, схьа – коч».
Ш. Арсанукаев. «Тимуран тур».
I. Шайхиев. «Дарцан буса».
М. Ясаев. «Тянь-Шанан лаьмнашкахъ» (дакъа).
С. Яшуркаев. «МаьрIаж-бодан тIехъ кIайн хьобкх» (йацйна).
Л. Абдулаев. «Маьлхан каш».
М. Бексултанов. «Дика ду-кх хьо волуш»; «Дари».
А. Бисултанов. «ДегIаста»; «Халкъан илланчина».
С. Гацаев. «Кавказ»; «БIаьстенца къамел».
Я. Хасбулатов. «Дош» «Стаг хилла ваьллахъ хьо ара».
М. Ахмадов. «Лаьтта тIехъ лаьмнаш а хIиттош».
Сатуев Х. «Нашха».

Кхечу къаьмнийн литература

Ладо Авалиани. «Хъабкхна буц».

10. 9 класс

10.1. Халкъан барта кхолларалла

Турпалаллин иллеш «Теркаца хъала-охъа вехаш хиллачу Эла Мусостан, Адин Сурхон илли».

«Таркхойн кIентан, Жерочун кIентан, Жумин Акхтулин илли».

Туъйранаш, шира дийцарш, аларш.

Шира дийцарш «Къиза Iадат», «Шотойн Аьстамар», «Исмайлин Дуда» Кицанаш,

хИетал-металш. Назма/ Динан поэзин жанр (жанрашка хъажар).

Нохчийн йаздархойн говзарш

Нохчийн литературин бухбиллархойн (йаздархойн) кхолларалла:
I. Дудаевн, М. Сальмурзаевн, I. Нажаевн, III. Айсхановн. Поэзига, прозига хъажар.

III. Айсханов «Мало-хало».

С. Бадуев. «Бешто».

Сийлахь-боккхачу Даймехкан тIамах лаьцна говзарш.

I. Мамакаев «Дерриге а тIамна», «Даймехкан тIом болчохь», очерк «Турпалчу танкистан доьзал».

М. Мамакаев «И йоблхуш яц», «Киллочунна».

М. Сулаев «ГIовтга», «Малх тоьлур бу».

X. Эдилов «Суьрте», «Кавказан аьрзу», «ТIемало – хьуна».

I. Мамакаев. «Кавказа латга», «ЙоIе», «Даге», «Сайн кIанте», поэма «Нохчийн лаьмнашкахь».

A. Айдамиров «КIант веллачу дийнахь» (дийцар).

M. Сулаев. «Сай»; Сох муха эр ду адам», «ДоIа», роман «Лаьмнаша ца дицдо» (кортош).

I.-Хь. Хамидов. «Лийрбоцурш».

C. Гацаев. «Буйса хаза, буйса тийна», «БIаьсте кхечи», «ХIай, йоI, делхьа, собарде».

H. Музаев. «Селима дуйцу».

C. Курумова «Жарманан некь».

M. Мусаев «Таймин Бийболат» (роман йукъара кийсакаш).

P. Супаев. «Вайнехан халкъан иллеш», «Буйса йу беттасе».

X. Талхадов. «Шийла дарц цIевзинчохь», «Сан ненан маттахь ас язйо».

III. Окуев «Лайн тIехь цIен зезагаш» (роман йукъара кийсакаш).

M.-C. Гадаев «Даймехкан лобмашка», «ДоттагIашка».

I. Эльсанов «КIайн коч».

M. Ахмадов «Дечиган тайнигаш».

M. Бексултанов «Сан вешин тIехьийза йоI».

B. Гайтукаева «Зама», «Хьан цIийнах йара-кха со, Нохчийчохь, хьан цIийнах йара».

M. Айдамирова. «Лаьмнийн хIайкал» (кийсак).

A. Ахматукаев «Машаран хIайкалш» (Айдамирова Машаран «Лаьмнийн хIайкал» романах лаьцначу статья кийсак).

Кхечу къаьмнийн литература

M.Ю. Лермонтов «Валерик» (кийсак).

11. «НЕНАН (НОХЧИЙН) МЕТТАН ЛИТЕРАТУРА» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТ КАРАЙЕРЗОРАН КХОЧУШДАН ЛОРУ ЖАМIАШ

Кобртачу шкоলেখь «Ненан (нохчийн) меттан литература» дешаран предмет Iамор хъажийна ду дешархой рогIера личностни а, метапредметни а, предметни жамIашка кхачарна.

11.1. ЛИЧНОСТНИ ЖАМIАШ

«Ненан (нохчийн) меттан литература» предметан белхан программин личностни жамIаш коьртачу йукъарчу дешаран тIегIанехь кхочушхуьлу дешаран а, кхетош-кхиоран а болх дешаран организацехь цхьаьна дIабахьарца. Болх дIабахьар кхочушдо Россин социокультурни а, синъобздангаллин а ламасталлин мехаллашца догIуш ма-хиллара. И мехаллаш йукъараллин бакъонаша къобалыйна тIе а эцна, цара аьтто бо шен

дуьне довзар а, ша шен кхетош-кхиор а лакхадакхарехь.

«Ненан (нохчийн) меттан литература» предметан белхан программа карайерзоран личностни жамIаш коьртачу йукъарчу дешаран тIегIанехь декхарийлахь ду дешархошна, дикачу мехаллех пайда а оьцуш, куьйгалла а хилла дIахIитта, шайн гIуллакхарехь гулдина зераш шордан а, церан буха тIехь кхетош-кхиоран гIуллакхдаран хьежамаш кхолла а, цу йукъахь кху декъахь а:

- **гражданалла кхетош-кхиоран:**

гражданинан декхарш а, цуьнан бакъонаш а кхочушйан кийча хилар, бакъонаш а, машар а, кхечу адаман законан бакъонаш ларар; добзалан, йукъарчу коьртачу дешаран программаш кхочушйечу дешаран организацин, меттигерчу йукъараллин, хьомсарчу мехкан, пачхьалкхан дахарехь жигара дакъалацар; цхьана а кепара эсктремизм, дискриминаци тIецаалацар; адаман дахарехь тайп-тайпана социале институташа дIалоцу меттигах кхеташ хилар; гражданинан коьртачу бакъонех, машарх, декхарх лаьцна хьежам хилар, социале нормаш а, личностни йукъаметтигаллин бакъонаш а йовзар; коррупцина дуьхьало йан кийча хилар; тайп-тайпана гIуллакхдар нахаца цхьана дан хууш хилар, дешархойн шаьш дечу урхаллехь дакъалаца кийча хилар, гуманитарни гIуллакхаллехь (волонтералла, нахана гIо дар,) дакъа лоцуш хилар а.

- **патриотийн кхетош-кхиоран:**

дуккха а къаьмнаш долчу йукъараллехь Россин гражданин хилар дозалла хетар, ненан мотт Iамор, Россин Федерацин а, шен къоман а, Россин къаьмнийн а истори, культура йовза лууш хилар, шен Даймехкан мехаллаш доккха хIума хеташ хилар: Илманан, искусствон, спортан, технологин, тIеман а, белхан а хьюьнарш мехала хетар; Россин символаш, пачхьалкхан деза денош, исторически а, Iаламан тIаьхьалонаш, памятникаш, хьомечу пачхьалкхехь дехачу къаьмнийн ламасташ ларар. синьобздангаллин кхетош-кхиор: синмехаллаш харжа оьшучохь а, обздангалла харжа эшар нисделлачу хьолехь а нийса харжам бар, шен леларан нийса мах хадо хаар а, нехан леларан мах хадо хаар а, харц леларшна резацахилар; личность индивидаца а, йукъараллица а маьрша, жобпалле хилар.

- **синьобздангаллин кхетош-кхиоран:**

искусствон башх-башха тайпанаш а, шен къоман а, кхечу къаьмнийн а ламасташна, кхоллараллина а битаме хилар, искусствон синхааме тIеIаткъамах кхеташ хилар, исбаьхьа культура ладаме хетар, Даймехкан а, дуьненан искусствон мехаллех кхеташ хилар, этносийн культурин ламасташ а, халкъан кхолларалла а маьIне хетар, тайп-тайпанчу искусствошкахь шен меттиг каро хьажар а.

- **физически кхетош-кхиоран, могошаллин культура а, синхаамийн хьал а кхиоран:**

дахаран мехаллех кхетар, шен могошалла ларйар, могошалла ларйеш дахар нисдар (пайде хIума йаар, гигиена ларйар, садаIаран а, белхан а хенан раж ларйар, спорте лелаш йа физкультура йеш хилар); вуон хIуманаш лелор дитар (къаьркъа малар, наркотикаш лелор, тонка озар), иштта кхийолу дегIан а, синан а могошалла талхош йолу хIуманаш цалелор; кхерамазаллин бакъонаш ларйар, иштта интернет-машанашкахь а кхерамазаллин бакъонаш ларйар, стресс хила тарлун хьелашна марзвалар, хийцалучу социале а, хаамийн а, Iаламан а хьелашна а кийча хилар, иштта цу хьокъехь шен дахаран зерех пайда а оьцуш, кхин дIа а шен Iалашонашка дIаэхар;

шена а, кхечарна а бехк билла сиха цавалар;

шен синхаамаш шехахь сацо хаар, кхечеран синхаамийн хьолах кхетар;
стаг гIалат волуш хуьлуш хилар хаар а, шен гIалаташ тIелаца хаар, уьш нисдан деза
хьажа везар.

- **кьинхьегаме кхетош-кхиоран:**

хьалхахИттийна декъарш кхочушдан Iалашонца жигара дакъалацар (добзалехь,
гIалин, кIюштан йукъардешаран дешаран организацехь), йукъараллин а, технологически а
гIуллакх а, болх а дIаболо, дIахIотто хаар, тайп-тайпана гIуллакхаллин план хIотто а, иза
кхочушйан а Iамар, тайп-тайпана кьинхьегаман корматаллаш Iамор, корматаллин
йукъараллехь дIатарвала, ваза.

- **экологин кхетош-кхиоран:**

йукъараллин а, Iаламан а, Илманийн а хааршна тIе а тевжаш, гонахьарчу Iаламан
хьокъехь хьалхахIуьтту хьесапаш кхочушдан, гонахьарчу Iаламан пайдехь хин долу
гIуллакхаш дIадахьа план хIоттор, экологин культурин тIегIа лакхадаккхар, экологин
кIорггера проблемаш йовзар, уьш кхочушйан некъаш лахар, гонахьара Iалам бехдийр долу
белхашна дуьхьал жигара дакъалацар, Iаламан, технологин, йукъараллин йукъарлехь зIе
латтош волу гражданинан маъIна довзар, экологин хьежамашна лерина гIуллакхаллехь
жигара дакъалацар.

- **Iилманан мехаллех кхетам:**

вайзаманан Iилманан системехь адам а, Iалам а, йукъаралла а кхиар толлучу
хьежамашна тIе а тевжаш, адаман Iаламца а, йукъараллица а йолу зIенаш а, дуьне довзаран
гIирс санна меттан а, йешаран а культура карайерзор, талламаш бар Iамар, талламийн
зерийн ойла йар, талламаш ша а, коллективана а йукъахь дIабахьар.

Йукъараллин а, Iаламан а хийцалучу хьелашна дешархо марзварехь кхачойеш йолу
личностни жамIаш:

Добшучара йукъараллин зераш карадерзор, шен хене хьаьжжана йукъараллехь
леларан бакъонаш, норманаш, йукъараллин дахаран кепаш, тобанашкахь, йукъараллашкахь
а, цу хьокъехь добзалехь нийса леларан коьрта йукъараллин меттиг къасто хаар;

билгалдоцу хьелашкахь, кхечеран зерашна, хааршна виллина хиларца добшучаьргахь
зIе латторан хьуьнар хилар;

билгалдоцу хьелашкахь, шен компетенци тIегIа лакхадаккхаран хьуьнар кхиор, ткъа
иза кхочушдалур ду практически гIуллакхехула а, цуьнца цхьаьна кхечу адаманка а
хьоьжуш Iамар, церан керлачу хааршна тIекхиар;

васташ билгалдахар а, уьш вовшахьэр, керла хаарш карадерзор, цуьнца цхьаьна идейн,
кхетамийн формулировка йан хаар, объектех, хиламех гипотезаш кхолла хууш хилар, шен
хаарийн дефицитех кхетар, шен компетенцин тIегIа довзар, шен кхиаран план хIотто хаар;

коьртачу кхетамех, терминех, чIагIделлачу кхиаран концепци декъехь болчу кхетамех
оьшург къасто хаар;

Iаламца, йукъараллин, экономикин йукъаметтиган анализ йар, и йукъаметтигаш
къастор;

гонахьарчу Iаламан бечу тIелаткъамна чот а йеш, Iалашонашна тIекхочуш а, декхарш
кхочушдеш а, шен гIуллакхийн, белхийн мах хадо хаар;

дешархошкахь стрессийн ситуацешкахь боха ца боха Iамор, хуьлучу хийцамийн а,
церан тIаьхьенех нийса мах хадо Iамор, стрессийн ситуацешна дуьхьало йан йезаш хилар,
стрессийн ситуацин мах хадо хаар, йуьхьарлаьцна гIуллакхашна, хьелашка хьаьжжина,
корректировка йан хаар, йуьхьарлаьцначу гIуллакхехь кхиамаш ца хилахь а, воха а ца

вухуш, кийча хилар.

11.2. МЕТАПРЕДМЕТНИ ЖАМИАШ

Дешаран универсални довзаран дараи карадерзор:

11.2.1. Коьрта маъИнийн дараи:

объектийн (хиламийн) билгалйолу билгалонаш Юрайахар а, къастор;
классификацин ладам боллу билгалонаш а билгалйаха, йечу анализан жамI даран а,
дустаран а. критерешна а бух бало;

хьалха хIиттийнчу декхаршка хьаьжжана, къастайечу факташкахь хила догIурш а,
бIостанехь дерг а билгалдаккха, тергоне эцнарш гайтийта а, хила догIурш а, бIостанехь дерг
а Юрадаккхаран критереш йало;

хьалхахIоттийнчу декхарна оьшучу хаамийн дефецитаи къастор;

хиламаш а, процессаш а Iаморехь бахъанин-талламан уьйраш къастор, дедуктивни а,
индуктивни а ойланехь сецначарах пайда а оьцуш жамI дар, аналогича догIуш ойланехь
сецначун жамI дар, вовшашца уьйр йолчарах гипотезийн формулировка йар;

дешаран шардаран кхочушдан шен лаамехь некъ лахар (масех вариант вовшах йустар,
уггаре гIолехь йерг харжархьама).

11.2.2. Бухера талламан дараи:

довзаран талламан гIирс санна хаттарех пайдаэцар;

догIуш доллу хаттарш хIиттор, шен лаамехь лохьучу хаамашна жоп лахар;

шена хетачух лаьцна гипотезин формулировка йар, шен хетачун аргументаци йалор;

ша хIоттийнчу планаца талламан бар, чолхе йоцу эксперимент дIайахьар, талламан
объектан башхаллаш билгалйахар, объектийн йукъара бахъанин-талламан уьйраш къастор

Таллам барехь (экспериментехь) схьахиллачу хаамийн бакъхиларх пайдэцаран мах
хадор;

дIабабьхьначу таллабийн хиллачу зерийн жамIийн ша формулировка йар, хиллачу
жамIийн бакъхиларан мах хадоран гIирс бевзаш хилар;

процессаш, хиламаш, церан тIабьхьалонна хила тарлучу кхиаран прогноз йар, ишттачу
а, царах терачу ситуацешкахь шен хетарг къасто, керлачу хьелашкахь а, контекстехь а церан
кхиаран хетарг хьалха таттар;

11.2.3. Информацица болх бар:

хьалха хIиттийна дешаран декхарш а, тIейихкина критереш а кхочушйан
хьостанашкара информаци, хаам лохуш тайп-тайпана некъех, гIирсех пайдаэца,

харжа, анализ йан, системизаци йан, башх-башха информацин тайпанийн, гайтаран
кепийн интерпретаци йан,

цхьабьна йогIу аргументаш лаха (цхьа верси, идей бакъйеш йа харцйеш), шен лаамехь
информаци дIагайта йогIуш йоллу кеп харжа, чолхе йоцучу схемашца, диаграммашца, йа
кхечу кепара графикаца кхочушдечу шардаран иллюстраци йан;

хьехархоша къастийнчу критерешца, йа шен лаамца формулировка йина информаци
тешаме хилар къасто;

информаци эвсаре дагахь латто а, системизаци йан а.

11.2.4. Дешаран универсале, коммуникативе дараи карадерзор:

Къамел дар: хетачух кхета а, хетачун формулировка йан, Iалашоне а, къамел даран
хьелашка хьаьжжана, эмоцеш гайтар, шена хетарг барта аларца а, йозанан текташкахь а
дIагайта, къамел даран невербале гIирсаш бовза, социале билгалонийн маъIнех кхетар,
Iотбаккхаме хьелаш кхуллу таронаш йовза, Iотбаккхамаш кIадбан, бартбан, кхечеран

Іалашонех кхеташ хила, шеца кѡамел дечуьнца ларам хила, оздачу кепехь шена нийса цахетачун формулировка йар, кѡамел дечу йукѡана догІуш долу хаттарш хІоттор, шен лаамехь кѡамел даран формат харжа, аудиторин башхалле хѡаьжжана, кѡамелана презентаци йан, цуьнга хѡаьжжана барта а, йозанан а текстийн гайтаран материал хІоттор.

Шен лаамехь гІуллакх дІадахьар: билггал йолу проблема кхочушйеш болх ша беш а, йа тобанна йукѡахь беш а гІолехь долчух кхета а, пайдаэца а, хѡалха хІоттийна Іалашо кхочушйарехь тобанца кхочушйан йезаш хиларан бух бало, цѡаьна дечу гІуллакхан Іалашо тІеэца, и кхочушйан дараш тобанца билгалдаха, шайна йукѡахь болх дІасхѡабекѡа, бартбан, процесс а, жамІаш а дийцаре дан, масех адамна хетачун йукѡара маьІна даккха, куьйгалла дан кийча хила, тІедилларш кхочушдан, муьтІахь хила, цѡаьна бечу белхан дІахІоттаран план хІотто, цу балха йукѡахь хІораннан меттиг кѡасто, белхан Іалашонаш вовшашна йукѡахь, хІораннан тароне хѡаьжжана, дІасхѡайекѡа, тобанан декѡашхошца белхан Іалашонаш йийцаре йан, шен белхан дакѡа кхочушдан, ша бинчу белхан мехалла кѡасто, белхан йуьхьца кхочушхилла долу жамІ дуста, белхан жобпалле дакѡа схѡаэца, тобанна хѡалха жоп дала кийча хила.

11.2.5. Дешаран универсале, регулятиве дараш карадерзор:

Ша шен кѡепе хІоттор: дахаран а, дешаран а хѡелашкахь нислун проблемаш кѡасто, сацам тІелоцуш тайп-тайпана некѡаш билгалбаха, шардар кхочушдан шен лаамехь алгоритм харжа, дешаран шардар кхочушдан некѡ харжа, ша кхийдайечу вариантшна аргументацеш йало, Іамочу объектех хийначу керлачу хаарийн хѡесап а деш, кхийдайечу алгоритмана корректировка йан, харжам бан, бинчу сацамна жобпалле хила.

Ша шен терго латтор: ша шена терго латторан некѡаш карадерзо, ша шена мотиваци йан, хѡолана богІуш боллу мах хадо, хѡал хийца план кховдо, дешаран шардар кхочушдеш, халонийн контекст лара а, халонашна сема хила, хийцалучу хѡелашка хѡаьжжана, шен сацамна адаптаци йан, кхочушхиллачу (кхочуш ца хиллачу) жамІийн бахѡанаш кхето хаа, хиллачу зерийн мах хадо, хиллачу хѡолехь пайде дерг кѡасто, керлачу хѡелашка хѡаьжжана, гІуллакхаллин йукѡа коррективаш йало, гІалаташ кѡасто, Іалашонан а, хѡолан а жамІца богІу мах хадо.

Эмоциале интеллект: шен а, кхечеран а эмоцеш кѡасто а, йийца а, царна урхалла дан, эмоцеш билгалйаха, эмоцеш хиларан бахѡанин анализ йан, ша кхечу стеган метта хІотто, кхечун бахѡанех, Іалашонах кхета, эмоцеш гайтаран некѡан урхалла дан.

Шех а, кхечарах а кхетар: кхечу стагах кхета, цуьнан хетачун оила йан, гІалат вала / йала шен бакѡо хила, изза бакѡо кхечун йуйла хаа, ша долу хІума тергонехь латто йиш йоций хаа.

11. 3. ПРЕДМЕТАН ЖАМІАШ

«Ненан меттан (нохчийн) литература» дешаран предметехула йолчу герггарчу белхан программа карайерзоран предметан жамІаша гайта деза:

1) кхин дІа шен кхиарехь ненан меттан литература йешаран а, Іаморан а ладамаллех кхетар; хІокху дуьнен чохь ша вовзаран а, дуьнедовзаран а гІирс санна систематически йешар оьшуш хиларан хѡашташ кхоллар, адаман а, йукѡараллин а йукѡаметтиг тайар, массо а агІор диалог йар;

2) ненан меттан литература халкъан къоман-культурин коьрта мехаллех цхьа мехалла хиларх, дахар довзаран ша-тайпа некъ хиларх кхетар;

3) культурин самоидентификаци латтор, шен къоман культурин тоьлла говзарш Iаморан буха тIехь ненан мотт Iаморан коммуникативни-эстетикин таронех кхетар;

4) шен хетарг аргументашца дIаала а, говзачу дашца барта а, тайп-тайпанчу жанрашкахь йозанца а, оздангаллех вуьззина квалифицированни дешархо кхиор, цуьнгахь, хIуманан хьесап доккхуш, къамел дан Iамор, йешнарг йийцаре йечохь дакъалацар, шен йешаран мукъачу хенан план хIоттор;

5) тайп-тайпана этнокультурин ламасташ гойтуьйту литературин исбаьхьаллин говзарех кхетар Iамо кхиор;

6) Илманан а, гIуллакхан а, публицистикин а литературех исбаьхьаллин литературин башхаллаш къасто Iамар, йешначун критически мах хадо а, анализ а говзалла кхоллар, литературин говзарехь гайтина дахаран исбаьхьаллин дуьненах кхетар;

ЖамI: доьшуш верг кхета йешаран маьIналлех а, ладамаллех а, йешарна а марзло, тайп-тайпана говзарш йешаран зедалар хуьлу.

Нохчийн литература халкъан къоман-культурин коьрта мехаллех цхьа мехалла хиларх, дахар довзаран ша-тайпа некъ хиларх кхетар

ЖамI: доьшуш верг кхеташ хуьлу нохчийн литературехь къаьста нохчийн къоман менталитет, цуьнан истори, дуьненах кхетар, литературо адаман дахаран оьшу коьрта маьIнаш довзуйтий а.

Нохчийн фольклоран а, кхечу халкъийн фольклоран а, XX бIешаран нохчийн йаздархойн, XXI бIешаран йуьххьерчу йаздархойн литературин а, Россин халкъийн литературин а Iамийнчу говзариин коьртачу проблемах кхетар, литературин вастех кхетар, эстетически хьежам кхоллар, литературин исбаьхьаллин васташ кхуллуш долчу меттан гайтаран гIирсаш бевзаш хилар, оздангаллехь ша къастор, Россин халкъан культурин говзариин а, нохчийн халкъан культурин а, дуьненан кхечу къаьмнийн, дуьненан культурин а говзарш Iаморехь нохчийн меттан таронаш кIезиг цахиларх кхетар а.

ЖамI: адамийн йукъара проблемаш йовзарехь зедалар хуьлу доьшуш волчунна, нохчийн литературин меттан таронех пайдаоьцуш, и проблемаш йийца а Iема.

Литературин говзаршна анализ йан хаар, уьш муьлхачу жанрийн тайпанех йу къасто хаар, литературин говзаран теманах а, идейх а, гIиллакхе пафосах кхета а, кхолла а, турпалхойн амалш билгалйаха, цхьана йа масех говзариин турпалш вовшашца дуьхьалхIотто, тексташна йукъара цитатех а, нохчийн меттан суртхIотторан гIирсех а пайдаоьцуш, прозийн говзариин йа церан дакъош схьадийца хаар, ладобгIначу а, йешначу а текстех лаьцначу хаттаршна жоп далар, тайп-тайпанчу аларийн барта монолог йан, диалог дIайахьа, нохчийн литературин шена хета мах хадор, шен хетарг аргументашца дIаала а, говзачу дашца барта а, тайп-тайпанчу жанрашкахь йозанца а, оздангаллех вуьззина квалифицированни дешархо кхиор, цуьнгахь, хIуманан хьесап доккхуш, къамел дан Iамор, йешнарг йийцаре йечохь дакъалацар, шен йешаран мукъачу хенан план хIоттор;

ЖамI: доьшуш волчунна карадоьрзу литературин говзариин анализ йар а, интерпретаци йар а, къамелаца и дIахIотто а, шена хетачунна аргументаци йан а, шениг чекхдаккха хаа а, ша йеша леринчу литературин го къасто а.

Тайп-тайпана этнокультурин ламасташ гойтуьйту литературин исбаьхьаллин говзарех кхетар Iамо кхиор; литературин говзариин эпохаца йолу зIенех кхетар, цо шена чукъуьйлу оздангаллин мехаллаш билгалйахар, нохчийн а, оьрсийн а литературин,

культурин синъобздангаллин мехаллашна тӀаьхьа вазар/йазар а, Iамийнчу литературин говзаршна шениг (цкъацкъа) интерпретаци йар.

ЖамI: доьшуш верг Iема нохчийн литературин а, нохчийн матте гочийнчу а говзарех кхета.

Тайп-тайпана литературин жанрийн говзарш барта схъайийцарх кхетар а, Iамийнчу говзариин тематикаца йобзна сочиненеш а, изложенеш а йазйар, кхоллараллин цIеран белхаш а йаздар а, литературин а, культурин а теманашна рефераташ йазйар, говзаршкахь сюжетан элементаш, композици, исбаьхьаллин васташ кхуллуш долчу меттан гайтаран гIирсаш къастор а, говзаран идейн-исбаьхьаллин чулацам белларехь долчу церан маьIнех кхетар (филологин агIонхьара анализ йаран элементаш), литературин говзаран анализ йарехь литературоведчески терминологи йевзаш хилар, авторан позицех кхетар, Iилманан а, гIуллакхан а, публицистикин а литературех исбаьхьаллин литературин башхаллаш къасто Iамар, йешначун критически мах хадо а, анализ а говзалла кхоллар, литературин говзарехь гайтина дахаран исбаьхьаллин дуьненах кхетар.

ЖамI: доьшуш волчо карадерзадо, маьIна а доккхуш, диканиг къастош, йешар, текстах кхета, кхечу тайпанийн текстах къасто Iема, интеллектуальни ойла йарца йешаран хьокъехь хиллачу дуьхьарлера синхаамашка йухахьажар.

Классийн предметийн жамIаш

5 класс:

- Россин кхидолчу къаьмнийн культурешца йолчу диалоган контекстехь нохчийн къоман обздангаллин мах хадо таро лун нохчийн халкъан а, литературин а туьйранин, кицанийн проблематика билгалйаккхар, говзаршкахь Даймакх а, Iаламах а лаьцна чукъуьйлу ойланехь нохчийн къоман культурин а, обздангаллин а коьртачу мехаллех кхетар.
- Россин къаьмнийн культурийн контексташкахь нохчийн фольклоран а, литературин а, культурин а хазнех йуьхьанцара сингар хилар, говзаршкахь доьзалин мехаллашкахь къаьстачу нохчийн халкъан ламастех кхетам хилар;
- нохчийн халкъан амалх а, нохчийн меттан а, къамелан а башхаллех йуьхьанцара кхетам хилар;
- ТIехьажадечу хаттарийн буха тIехь фольклоран а, литературин а текстан маьIнин анализ йан хаарш хила; хьехархочун куьйгаллица хаттаршна жобпаш лучу форматехь историко-культурин коментареш а, шен тексташ а кхолла, исбаьхьаллин искусствон говзарш кхечу искусствон говзаршна дуьхьалхIитто а, шен пайдехь хин йолу говзарш харжа Iама.
- проектни-талламан гIуллакхаллин хьокъехь йуьхьанцара сингар хила, цуьнан жамIаш и дIадовзийта а, тайп-тайпана информацийн хьостанашца болха бан хаарш хила а.

6 класс:

- Кхидолчу тайп-тайпана къаьмнийн турпалаллин эпосца йолчу диалоган контекстехь нохчийн къоман обздангаллин мах хадо таро лун нохчийн иллин (эпически эшарийн), наьрт-аьрстхойн дийцарийн, туьйранин а, нохчийн литературин проблематика билгалйаккхар, тематикин а, проблематикин а, вастийн а

тӀегӀанехь царна йуккъехь зӀе таса;

- Даймехкан Ӏаламах а, Даймахках а лаьцначу говзаршкахь нохчийн къоман синкхетаман коьрта культурин а, оздангаллин а мехаллаш йовзар;

- Даймахках а, нохчийн доьзалх а лаьцначу говзаршкахь Россин къаьмнийн культурийн контексташкахь нохчийн литературин меттиг къасто хууш хила.

- нохчийн къоман амалх, «йахь», «сий», «Даймохк безар», «баккхийнаш ларар», царах терра долу нохчийн къоман гӀиллакх-оздангаллин координатех долу кхийолчу мехаллах а, нохчийн меттан а, ненан меттан къамелан хазнех йуьхьанцара кхетам хила,

- тӀехьжадечу хаттарийн йа кховдайечу плана буха тӀехь фольклоран а, литературин а текстан маӀнин анализ йан хаарш хила, хаттаршна жьопаш лучу форматехь историко-культурийн коментареш а, шен тексташ а кхолла, поэтически текстан анализ йан а, турпалхочун амал къасто а, хьехархочун куьйгаллица, исбаьхьаллин искусствон говзарш кхечу искусствон говзаршна дуюьхьалхитто а, шен пайдехь хин йолу говзарш харжа Ӏама.

- проектни-талламан гӀуллакхалла дӀадахьа йуьхьанцара говзалла хила, цуьнан жамӀаш дӀадовзийта а, тайп-тайпана информацийн хьостанашца болха бан коьрта хаарш хила а, царна презентаци йан говзалла хила а.

7 класс:

- нохчийн халкъан эшарийн (исторически, лирически) проблематика билгалйаккха, ша-тайпана башхаллах кхета, нохчийн халкъан оздангаллин мах хадорехь нохчийн литературийн фольклоран сюжетах а, мукъамаш билгалбаха, Даймехкан Ӏаламах а, Даймахках а лаьцначу говзаршкахь нохчийн къоман синкхетаман коьрта культурийн а, оздангаллин а мехаллаш йовзар;

- Даймахках а, нохчийн доьзалх а лаьцначу говзаршкахь Россин къаьмнийн культурийн контексташкахь нохчийн литературийн меттиг къасто хууш хила.

- нохчийн къоман амалх а Даймохк ларбарх лаьцна йолчу говзаршкахь нохчийн патриотизман бухах а, доьналлах а, баккхийчеран проблемех а, нохчийн меттан а шатайпаналлах кхетам хила;

- кховдайечу плана буха тӀехь фольклоран а, литературийн а текстан маӀнин анализ йан хаарш хила, исбаьхьаллин текст йешархочунна, вайзаманхочунна авторо беш кхайкхам санна лара, турпалхойн васташ дустаран форматехь историко-культурийн коментареш а, шен тексташ а кхолла, проблемин хаттаршна жьопаш дала, хьехархочун куьйгаллица исбаьхьаллин искусствон говзарш кхечу искусствон говзаршна дуюьхьалхитто а, шен пайдехь хин йолу говзарш харжа Ӏама.

- проектни-талламан гӀуллакхалла дӀадахьа хаа, цуьнан жамӀаш дӀадовзийта а, тайп-тайпана информацийн хьостанашца болха бан коьрта хаарш хила а, царна презентаци йан говзалла хила а.

8 класс:

- нохчийн халкъан оздангаллин мах хадо таро лун тайп-тайпана жанрийн говзарийн проблематика а, оздангаллин ша тайпа башхалла билгалйаккха, Даймехкан Ӏаламах а, Даймахках а лаьцначу говзаршкахь нохчийн къоман

синкхетаман коьрта культурин а, озьдангаллин а мехаллаш йовзар;

- Даймахках а, нохчийн доьзалх а лаьцначу говзаршкахь Россин къаьмнийн культурийн контексташкахь нохчийн литературин меттиг къасто хууш хила.

- нохчийн къоман амалх кхетам хила, нохчичо къоман синкхетам ларбеш хиларх а, кхиаран мур хала хиларх а, нохчийн поэзин маттах а кхетам хила;

- фольклоран а, литературин а текстан озьдангаллин анализ йан хаарш хила, исбаьхьаллин текст йешархочунна вайзаманхочунна авторо беш кхайкхам санна лара, йаьржина историко-культурийн коментареш а, эпизодан анализ йаран форматехь шен тексташ а кхолла, проблемин хаттаршна жобпаш дала, исбаьхьаллин искусствон говзарш кхечу искусствон говзаршна дуьхьалхитто а, шен пайдехь хин йолу говзарш харжа Iама.

- проектни-талламан гIуллакхалла дIадахьа хаа, цуьнан жамIаш дIадовзийта а, тайп-тайпана информацийн хьостанащца болха бан коьрта хаарш хила а, царна презентаци йан говзалла хила а.

9 класс:

- проблематика къасто а, нохчин къоман озьдангаллин идеалех болу кхетам кхиорхьама тайп-тайпана жанрийн а, муьрийн а говзарийн эстетически шатайпаналлех кхета, исбаьхьаллин дешан материала тIехь нохчийн къоман синкхетаман коьртачу культурин а, озьдангаллин а маIнех кхета;

- Россин къаьмнийн культурийн контекстехь нохчийн литературин а, культурийн а синьозьдангаллин а, культурийн-озьдангаллин а мехаллех кхеташ хила;

- исбаьхьаллин говзаран кепан а, чулацаман цхьаалла ойла йеш тIеэцар, шен йешархочун ассоциацийн тIегIа дIахIоттор, исбаьхьаллин текстан эстетически анализ йан хаарш хила, исбаьхьаллин текст йаьржина историко-культурийн коментареш а, тайп-тайпанчу форматехь йаран форматехь шен тексташ а кхолла, исбаьхьаллин искусствон говзарш дуьхьалхитто а, ша а шен цIахь йеша говзарийн гуо кхолла а, исбаьхьаллин литература йешаран перспективе йолу Iалашо къасто а;

- проектни-талламан гIуллакхалла кхочушдан, цуьнан жамIаш дIадовзийта а, тайп-тайпана информацийн хьостанащца болха бан коьрта хаарш хила а, царна презентаци йан говзалла хила а.

9 классан арахецархочунна хаьа:

1. Говзаран тема а, коьрта ойла а, коьрта Iоттабакхам а къасто (5-6 классаш);

2. Сюжет йухайийца, фабула йаккха, йухайийцаран тайп-тайпана гIирсех пайдаэца а (5-6 классаш), композицин башхаллаш билгалйаха а(6-7 классаш);

3. Персонажаш-турпалхойн амалийн сурт хIотто, церан дустаран башхаллаш йало (5-6 классаш), персонажийн система мах хадо (6-7 классаш);

4. Йаздархочун кхоллараллин амалца богIу коьрта гайтаран-исбаьхьаллин гIирсаш лаха, церан исбаьхьаллин функцеш билгалйаха (6-7 классаш), йаздархочун меттан а, хотIан а башхаллаш къасто (8-9 классаш);

5. Исбаьхьаллин говзаран жанрийн, тайпанийн специфика билгалйаккха (7-9 классаш);

6. Говзарийн озьдангаллин-философин а, йукьараллин-исторически а, эстетически а проблематикех гар кхето (8-9 классаш);

7. Говзаршкахь исбаьхьаллин элемента къасто а, царна йукъара уьйр гучайаккха а (5-7 классаш); тайп-тайпана жанрийн литературин говзарийн анализ йан (8-9 классаш);

8. Турпалхошца а, хиламашца а йолу авторан йукъаметтиг билгалйаккха (хЮора классехь шен тIегIане хьаьжжана);

9. Кобртачу теоретикин-литературин терминех а, кхетамех а пайдаэца (хЮора классехь – оцу классехь Iамийнчу терминех пайдаэца хаар);

10. Исбаьхьаллин говzare йолу шен йукъаметтиг дIахайта; шена хетачун аргументаци йан (хЮора классехь – шен тIегIане хьаьжжана);

11. ХIиттийнчу хаттаршна шуьйра барта йа йозанан жоп дала (хЮора классехь - шен тIегIане хьаьжжана), дешаран дискуссеш дIаихьа (7-9 классаш);

12. Сочинени, эссе, хьалхе кхайкхийнчу литературин йа публицистикин тема леринчу проектана материал лаха, карийна информацех пайдаэца (хЮора классехь – шен тIегIане хьаьжжана);

13. Исбаьхьаллин литературин говзарш исбаьхьа йеша, говzare йолу шен йукъаметтиг а дIа а гойтуш (5-9 классаш);

14. Дешаран хаамийн хьаьрмехь оьшург лаха хаа (7-8 классаш) энциклопедешца, дошамашца, справочникашца, леринчу литературица болх бан (8-9 классаш), библиотекин каталогех, библиографически гойтургех, Интернет лахаран системех пайдаэца (хЮора классехь – шен тIегIане хьаьжжина).

НОХЧИЙН ЛИТЕРАТУРИН ТЕМАТИКИН ПЛАНИРОВАНИ

5 КЛАСС (68 сахьт)

№ п/п	Программин дакъойн а, темийн а цѐраш	Сахьтийн барам			Электронни дешаран ресурс.
		Дезан сахьташ	Талламан белхаш	Кхоллараллин белхаш	
	Дакъа 1. Халкъан барта кхолларалла				
1.1.	<p>Нохчийн халкъан туьйра «Кхо ваша» «Тамашийна олхазар». «Кхо ваша а, саьрмик». «Добьшуш хилла кІант. «Барзо Іахарца мохк кьовсар».</p> <p>Малые жанры фольклора: пословицы, загадки. Фольклоран кегий жанраш: кицанаш, хІетал-металш.</p> <p>Нохчийн халкъан туьйранаш. Туьйранаш кхаа тобане декъар: Іер-дахаран, тамашийна, дийнатех лаьцна туьйранаш. Нохчийн халкъан туьйра «Кхо ваша». Тамашийнчу туьйранин элементаш. Іер-дахаран темица догІу туьйра «Тамашена олхазар».</p> <p>Туьйранан йукъараллин мукъамаш. Миска нах а, элан тайпанан нах а дуьхь-дуьхьалхІиттор. «Борз а, Іахар а» - дийнатех лаьцна туьйра. ХІокху тайпана туьйранашкахь персонажаш йукъахь цѐйаххана персонаж цхьогал хуьлу.Цхьогал нохчийн туьйранашкахь шина агІор гойту. Цхьадолчу туьйранашкахь иза мекара, хІиллане эка, аьшпанча, хьесталург санна гахь а, ткъа кхечу туьйранашкахь - иза хьекъале, хІуманна кархдолуш тІах-аьлла дийнат ду. Ча а, Борз а, мелхо, - сонта, Іовдал, кІиллу ду. Дукхахьолахь, уьш цхьам-цхьамма Іехийна, кхерийна уьдуш йа дойбуш нисло. Лом а, Цюькълалом а туьйранашкахь уггаре нуьцкъала дийнаташ санна гойту, цѐран вастехь къаьста къиза Іазапхо. Цара олалла до массо а дийнаташна тІехь.</p> <p>Дийнатех лаьцначу туьйранашкахь аллеори йалорца гойту адамиин кхачамбацарш. Цу меттигашкахь дийнатийн леларех пайдаьбуцу адамиин амалшкахь долу анташ,</p>	11	0	1	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/

	сиркхонаш Йорайохуш. Иштта йолчу говзаршкахь коьрта долчу декъана, юмор, ирони хуьлу. Литературин теори: фольклор, фантастикин элементаш, туьйранийн поэтика (терминаш ца йалош), туьйра жанр санна, туьйранийн тайпанаш, туьйранийн композици, дустарш, йухааларш, дадолор, чаккхе, туьйранийн кульминаци, гипербола, эпитет, туьйранийн варианталла.				
Дерриг:		11	0	1	
Дакъа 2. Нохчийн йаздархойн говзарш					
2.1.	Литературин туьйранаш: Саидов Б. «Майра кIант Сулима» (дацдина). Хьанал кьинхьегам а, дикалла а, адамийн дахарехь оцу кхетамийн маъIна, хьолахойн саьхьаралла а, мекаралла а йемалйар. Туьйранехь йолчу догдикалла а, кьинхетам а, оздангалла а хастор. Мусаев М. «ЦIен маьхьси» Хьекьал мекараллел а, сонталлел а лакхара хилар тIечIагIдар. Нахана даьккхинчу оьрна чу ша вужу. Цунах терра долчу оьрсийн туьйранца уьйр. Туьйранехь йолу юмор. Гацаев С. «Чкьоьрдиг» (дацдина). Халкъан васта буха тIехь кхоьллина туьйра. Чкьоьрдигаца жоьра-бабин кьийсам -дахар дуьхьа кьийсам. Жоьра-бабин тIехь баьккхина толам а, шена тIехь баьккхинарг а. Исмаилов А. «Бирдолаг». Туьйранан философин маъIна. Туьйранехь цакхооран а, тешаме хиларан а тема. Туьйранан цхайолчу персонажийн шех бIобулуш хиларан амал йемалйар. Сен ницкъ, майралла, догдикалла, оздангалла, цхьогаллан хIилла, бирдолагийн шалхалла. Дикано вуо эшор. Литературин теори: Литературин туьйра. Халкъан туьйранах литературин туьйра къастар, фантастикин элементаш, гипербола, эпитет, туьйранийн варианталла, диалог, монолог, туьйранашкахь йолу оздангаллин кепаш	9	0	1	https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.2	XX бIешаран литература: Бадиев С. «Зайнди» (дийцар). Дийцарехь болу оздангаллин кхетамаш, дийцаран сюжет а, вастийн система а. Мамакаев М. «Баппа» (дийцар). Литературин теори: дийцаран жанр, сюжет, васт. Лаха-Невре I. Мамакаевн музей чу виртуальни экскурси йар. Мамакаев I. «Садаьржаш» (стихотворени). Сахилар гайтарехь йаздархочун говзалла. Сулаев М. «Ламанан хи» / « (стихотворени). Йаздархочун биографи. Жимачу а, боккхачу а Даймахке безам кхиор. Гайсултанов I. «Кегий йийсарш» («Александр Чеченский» цIе йолчу повеста йукъара кийсак). ТIеман шерийн трагеди. Нохчийн къоман исторически дадахнарг.	33	1	2	https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/

	<p>Сулейманов А. «Борз йу углуш» / (стихотворени). Олхазаран-Кютара Сулейманов Ахмадан музей чу виртуальни экскурси йар. Шегяхъ нехан гуллакхе хьажаран гиллакх а, догдикалла кхиор. Саракаев Х. «Баьпкан чкъуьйриг» / (дийцар). Йалтийн тIалам бан безаран ойла тIечIагIйар. Окуев Ш. «Лаьмнашкахъ суьйре». «Лаьттан дай» цIе йолчу гулар йукъара). Даймахке а, Iаламе а безам кхиор. Поэтан исбаьхьаллин говзалла. Литературин теори: пейзаж, эпитет, аллитераци (гайтар кхиор). Ахмадов I. «Къонахалла» / (дийцар). Кхиазхочун амал дахIоттар, ша шена тIехъ толам. Арсанукаев Ш. «Баьпкан йуьхк» / « (стихотворени). Вовшашца кьинхетаме хиларе кхайкхам, Iаламо лучунна а, адаман кьинхьегамна а тIалам бар, Кагерманов Д. «ДоттагIалла» / (дийцар). Бераллехъ дуйна кхетош-кхиор оьшуш хилар. Сатуев Хь. «Лаьмнийн къоналла» (стихотворени). Iалам поэтан кхетамехъ а, исбаьхьаллин гайтарехъ а. Махмаев Ж. «Буьйсанан гулчаш» / (дийцар). Беран синдуйне. Кхиазхочун кхиарехъ драматически момент а, мах боцу зедалар а. Амаев В.-Хь. «Малх чубаре хьобжура иза» (дийцар). Диц ца лун шераш. Махкахдахаран сингаттаме суьрташ. Беран чохьарчу дуйненан гайтаран говзалла. Дикаев М. «БIаьстенан аматаш (стихотворени). Iаламан хазалла. Исбаьхьалла. Эстетика а, этика а (Iалам а, кьинхьегам а хастор). Литературин теори: дустар, эпитеташ, метафораш, пейзаж. Ахмадов М. «Ушурма волчохъ, хьошалгIахъ» (дийцар). Шайх Мансуран йуьхьшано нохчийн исторехъ дIалоцу меттиг Турпалхочун синьобздангаллин амат. Кьинхетаман а, доглазаран а тема тIамна а, машарна а дуйхьалхIоттор. Берий оьмарехула историн хиламаш йухаметтахIоттор. Говзаран самукъане дIадолор.</p>				
2.3	<p>XXI бIешаран литература: Рашидов Ш. Стихотворени «Нана-Нохчийчохъ». ТIом дабаьллачул тIаьхьа Нохчийчохъ меттахIоттор. ГIаланаш, йарташ йухаметтахIоттор. Республикин бахархойн сирла йахьаш. Текхуьу чкъор шен кьоман синмехаллашна марздар. Стихотворенин ритм синьайьаме хьал гайтаран гIирс санна. Бексултанов М. «Цакхетта хестор» (дийцар). Iаламан дуйне тIалам беш йукъаметтиг латторан хьашт. Хатуев I.-Хь. «Нохчийн мотт»/ (стихотворени). Адаман дахарехъ ненан меттан дешан, ненан меттан къамелан хазалла. Хандешан кепийн шорталла. Ритмикин а, рифмин а башхалла.</p>	7	1	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/

	Литературин теори: ритм, рифма. Мусаев С.М. «Хъайбанан чам»/ (дийцар). Депортацехъ нохчийн доьзалан халачу дахарх лаьцна дийцар. Бер доккха хилар. Берийн журнал «СтелаИад»: журналан специфика, жанраш, рубрика, текстащца болх бар.				
Дерриг:		49	2	3	
Дагъа 3. Кхечу къаьмнийн литература					
3.1.	М. Лермонтов «Кавказ» (гочйнарг Сулаев М.)	2	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		2	0	0	
Дагъа 8. ЖамИдаран таллар					
8.1	Сочинени	2	0	2	
8.2	Проект	2	2	0	
8.3	Контролни болх /Тестиовани/	1	2	0	
8.4	Шеран стандартизироваьни контролни болх	1	0	0	
Дерриг:		6	2	4	
Програьмица сахътийн барам		68			

6 КЛАСС (68 сахът)

№ п/п	Програьмин дакъойн а, темийн а цIераш	Сахътийн барам	Электронни дешаран ресурс.
----------	---------------------------------------	-------------------	----------------------------

		Декъан сахъгаш	Талламан белхаш	Кхоллараллин белхаш	
	Дакъа 1. Халкъан барта кхолларалла				
1.1.	«Нарт-орстхойн паччахь Наураз» / «Ницкъ болу Солса», «Гермачигара наърташ», «Наърт-аърстхой кхерор». Исторехь баьхначу наха лелийнчу гУллакхех, историн хиламех лаьцна дийцарш. Турпала меттигех лаьцна дийцарш (йурт, лам, дукъ). Наърт-аърстхойх лаьцна дийцарш. Халкъо наърт-аърстхойшца латтийна кыйсам. Латта къуйсуш къоман векалша наърт-аърстхойшца латтийна психологически а, хьекъале а кыйсам. Литературин теори: наъртийн эпос, гипербола, дустар, синедерзор, йухааларш.	7		1	https://desharkho.ru http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		7		1	
	Дакъа 2. Нохчийн йаздархойн говзарш				
2.1.	Гайсултанов I. «Нийса кхиэл», «Барзо амалш ца хуьйцу» (басня). Йукъараллин проблематика. Бакъдерг – лекха ду харцдолчул. ДогцIеначу белхахочун хьекъал а, кхетам а. Сатуев Хь. «Ломмий, цъьогаллий» / (басня). Баснийн дидактикин хъажам. Баснешкахь адаман синсакхталлаш Юрайахар. I. Гайсултановн, X. Сатуевн, И. Крыловн. баснийн цъьатералла а, белла а. Баснийн сюжет. Мораль. Аллегори. Литературин теори: баснин жанр, аллегири, мораль. Баснин персонажаш.	4		1	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.2	Ошаев X. «Чайра» (дийцар). Шен Даймахках, ден кхерчах къастийнчу турпалхочун безам. Литературин теори: литературин турпалхо. Мамакаев I. «Дагалецамаш». Поэтан Iаламе болу безам. ЙогIур йолчу хазачу заманах лаьцна ойланаш, синхаамаш. Литературин теори: поэмин жанр, автобиографин говзар. Сулаев M.«КIанте» (стихотворени).	7			https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/

	Къоман Іадаташна тешаме хила. Сий, собар, дош лардар кхиор.				
2.3	Сайдуллаев Х. «Ненан Ёаьрхиш» / (поэма). Даймохк ларбар – стеган деза декхар. Сийн а, оьшучун а проблема йеллар. КІентан а, ненан а доьналла. Эдилов Х. «Ненан безам» (стихотворени). Дахаре, Іаламе, нене болу поэтан безам. Саракаев Хь. «Ірсе Ёаьрхиш» (дийцар). Ненан безаман ницкъ сийлахь хилар тІечІагІдар. Доьзалехь йолу йукъаметтигаш.	8	1		https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.4	Джунаидов А. «Белхи». (дийцар). Дийцарехь йаздина гойту цІа деш а, йалта гулдеш а иштта кхин дІа долчу гІуллакхашкахь белхи баран ламастан маьІна. Къинхъегаман а, вовшийн гІо даран а тема. Оьздангаллин категореш: догдикалла, къинхетам. ТІаьхъенийн уьір. Литературин теори: Турпалхойн къамел даран башхалла. Сюжет (йуьхъанцара гайтар). Айдамиров А. «Вина мохк» Меската Айдамиров Абузаран цІийнан музей чу виртуальни экскурси йар. Шен Даймахках воккхаверан синхаам кхиор. Даймохк дарба хиларх тешар а, ирс а, Даймохк а цхъаьнадозуш ду. Литературин теори:: эпитет, метафора, инверси.	5		1	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.5	Ахматова Р. «Ма хала ду цунах кхета» (стихотворени). Іаламах самукъадалар. Шен дай баьхначу латтах воккхаверан синхаам кхиор. Арсанукаев Ш. «Мохкбегор» «(стихотворени). Шен махкахь бохам хиллачарна лирически турпалхо гІоьнна ван кийча хилар.	5			https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.6	Окуев Ш. «БІаьсте» (стихотворени). Даймехкан суьрташ. Даймахкаца боьзна поэтан синхаамаш. Литературин теори:: синедерзор, инверси. Кибиев М. «Меттан сий» (стихотворени). Ненан меттан маьІна. Меттан ницкъ а, сий а. Ненан маттах воккхавер кхиор. Дикаев М. «Сан бахам». (стихотворени). Дахаран маьІнех а, оьздангаллин мехаллех а, йуьхъшен синъоьздангаллин дІахІоттамехь поэзин а, лиро-эпически эшарийн иллин а маьІнех а йолу поэтан ойланаш. Литературин теори:: метафора, исбаьхъа гайтаран гІирсаш.	7			https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.7	Рашидов Ш. «Ломара цІе» (стихотворени). Дайн доттагІаллина а, ламасташна а тешаме хилар. Харжам баран бакъо. Мамакаев Э. «ХІорд» (стихотворени). Стихотворенин философин маьІна. Дахаран маьІнех лаьцна лирически турпалхочун ойланаш а, синхаамаш. А. Пушкинан а “К морю” стихотвореница Э. Мамакаевн стихотворени йустар.	6		1	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/

	Махмаев Ж. «Аьржачу баьпкан йуьхк». Дакаев С. «Тамех ловзар» (стихотворени) Берийн ловзаран кепехь а тIом цабезар. Машаре кхайкхар.				
2.8	Бексултанов М. «Некълацар» / (дийцар). ТIекхууьчу чкъуро ламасташ дIатасар. Баккхийчеран а, къоначеран синъэкамалла. Къоман ламасташ лардарх а, лелорх а лаьцна къамел. Ахмадов М. «Телефон» (дийцар). Жимачу турпалхочун дахар а, дуьне а, доттагIчун гIо дан кийча хилар. Берийн а, баккхийчеран а йукъаметтигаллин проблема.	5			https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.9	Мусаев С. «Даймахке боьду некъ». (дийцар). Даймехкан тема. Сахьийзар. Генарчу махкахь а шен орамаш бицбала йиш цахилар. Нехан мохк берийн бIаьргашца. Деден а, ден а дийцарийн гIоьнца ширачу замане экскурс йар, тIекхууьчу чкъуран баккхийчаьрца йолу уьйр. Адамийн йукъара а, къаьмнийн а мехаллаш. Тайп-тайпана къаьмнийн ламасташ дустар. Культурин диалог. Курумова С. «Шовданехь». (дийцар). Халонаш эшор. Амалан къарцайалар, доьналла кхиор. КIентан а, жIалин а йукъахь долу доттагIалла, тешам.	6	1		https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		53	2	3	
Дакъа 3. Кхечу къаьмнийн литература					
3.1.	Важа Пшавела. «Хьозалдиг». / (дийцар).	2			https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		2	0	0	
Дакъа 8. ЖамIдаран таллар					
8.1	Сочинени	2		2	
8.2	Проект	2	2		
8.3	Контролни болх /Тестировани/	1	2		
8.4	Шеран стандартизованни контролни болх	1			
Дерриг:		6	3	4	
Програмица сахьтийн барам					

7 КЛАСС (68 сахьт)

№ п/п	Программин дакъойн а, темийн а цѐрaш	Сахьтийн барам			Электронни дешаран ресурс.
		Декъан сахьташ	Талламан белхаш	Кхоллараллин белхаш	
	Дакъа 1. Халкъан барта кхолларалла				
1.1.	«Дади-йурт». «Нохчийн шира илли». «Сай» (халкъан илли). Турпала йурт ларйарх а, халкъан бӀахойх лаьцна турпалаллин илли. ГӀарабевлла бевзачу иллиалархоша олу иллига ладогӀар. Исторически факташ йустар. Эшаран коьрта мукъам гучабакхар. Паччахьан заманера халачу а, сингаттамечу а дахарх лаьцна лирически эшарш. Литературин теори: исторически эшар, лирически эшар, синедерзор.	4	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		4	0	0	
	Дакъа 2. Нохчийн йаздархойн говзарш				
2.1.	Мамакаев «Даймехкан косташ» (стихотворени). Текхуьучу тӀаьхьенна весет. ТӀехьа-Мартана М. Мамакаевн цӀийнан музей чу виртуальни экскурси йар.	3	0	1	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.2	Саидов Б. «Вина йурт» «Деган аз» / (стихотворени). Б. Саидовн поэзехь граждански мукъамаш. Даймахкана сатийсаран мукъамаш дӀакховдор. Ошаев Х. «Иччархо Абухьяьжа Идрисов» / (очерк). Сийлахь Даймехкан тӀеман турпалхочун дагалецамаш а, бӀаьхаллин хьуьнарш а.	6	1	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/

2.3	Мамакаев I. «Берзан бекхам» / (стихотворени). Нана-берзан сахъйзар а, адамиин къизаллина бекхам бар а.	2	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Сулейманов А.. «Шуънехъ дош» / (стихотворени). Стихотворенехъ ойла айъаран мукъамаш. Нехан дуъхъа шен са дадала кийча волчу лирически турпалхочун васт. Стихотворенин аллегорически маъна. Литературин теори: тропаш, олицетворени, аллегория, метафора.	4	1	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Гайсултанов У. «Болат-гала йожар» / (дащина). Ширачу заманахъ ламанхойн луъра дахар гайтар. Зуламхошца а, мохкдАлецаархошца а халкъо латгийна къийсам. Историн уъйр. Литературин теори: историн повестан жанр.	5	1	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Айдамиров А. «МухАжарш» («Йеха буъйсана» романа йукъара кийсак). «МухАжарш» кийсакан йешар а, йийцаре йар а. Нохчийн литературехъ Даймехкан тема. Даймохк дарбане хиларан тешам. Паччахъан Тедалан мекаралла, Техийнчу мухАжаршкахъ болу къахъа бала. Меската А. Айдамировн цийнан музей чу виртуальни экскурсия йар. Теория литературы: литературин турпалхо а, символ а.	5	0	1	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Арсанукаев Ш. «Иманах дузийта дегнаш». Дог цандаран некъа воккху/йоккху доланан синан ницкъ. Тамо беринчу махке сатийсар гайтар. Кибиев М. «Дош» (стихотворени); «Зов» (басня). Дашана гимн. Дешан маъна: дашца сийсазвало/сийсазйало, дашца вазвало/йазйало. Баснин мораль. Хиллано эшийна моттарга.	4	1	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Нунуев С.-Хъ. «Юнус» (дийцар). Къинхетам, де доьхначунна го дар, дикалла. Джунаидов А. «Хюьгнаш»./ (дийцар). Нохчийн эвланан Тер-дахар гайтар. Къинхъегаман тема. Нохчийчохъ а, баккхийчу нехан изсехъ а Кавказан Теман лараш. Баккхийчу нехан а, текхуьчу таьхъенан а уъйр. Литературин теори: Символ. Композици.	4	0	1	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	С. Гацаев. «Дарц»/ (стихотворени). Поэтан поэзехъ адам а, Иалам а. Дарц хьокхучу йукъана йолан символически васт. А.С. Пушкинан а поэзера дарцаца С. Гацаевн дорцан васт дустар. Литературин теори: эпически и лирически. Кусаев I. «Амалехъ диканиг» / (стихотворени). Къоман этнографин ламасташ. Беран дика амал кхиорехъ ден-ненан меттиг.	4	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/

	Рашидов Ш. «Ден весет» (поэма). Исбаъхъа кхоьллинарг а, биографически мукъамаш а. Текхуьучу чкъурехъ хила йеза оьздангаллин мехаллаш. Халкъана а, Даймахкана а хьалха долу декхар. Литературин теори: автобиографин поэма.	3	1	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	М. Дикаев. «Нохчо ву со» (стихотворени). Кхечу къоман векалшца машарехъ, доттагIаллехъ ваха / йаха кийча а, царна эшначохъ гIоьнна ван / йан кийча волчу / йолчу йахъ йолчу а, маьршачу а нохчичун васт. С. Дакаев. «Куйно хотту». Нохчийн дуьнегарехъ холхазан куйнан маьIна. Ламасташ довзар.	2	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	А. Шайхиев. «ЧагIо» (баллада). Баллада лиро-эпически жанр санна. Балладин оьздангаллин пафос. Тешаме доттагI – онда гIап. Дош делли – кхочушде. Литературин теори: балладин жанр.	2	0	1	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	А. Бисултанов. «Хьайбахахъ йазийна байташ» (стихотворени). Бехк-гуьнахъ доцуш хIаллакбинчарна гимн. Даймахка цабоьрзучеран ойланаш а, сатийсамаш а.	2	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Амаев В-Хь. «Генарчу денойн туьйра» (дийцар). Дайн ламасташна тешаме хилар. Ден доттагIчо 14 шо кхаьчначу кIантана шаьлта даларан маьIна а, цул тIахъа цунна тIедужуш долу жоьпалла а. Декхарна тешаме хилар. Бексултанов М. «Генара а, гергара а денош» (дийцар)/ Доьзалан а, йуьхьшен кхиоран тема. Бакхийчеран а, кегийчеран а доладар. Вежаршна йукъара йукъаметтиг. Хьанала кьинхьегам. Литературин теори: турпалхо-дийцархо, Композици.	4	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	С. Курумова. «Дохк» (кийсак). Даймехкан Iаламна а, лаьмнийн кьинхьегамхошна илли. Литературин теори:: пейзаж гайтаран исбаъхьаллин гIирсаш Окуев Ш. «Сан хьоме Нохчийчохъ». Даймахке безам. Патриотизман синхаам.	4	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Ахмадов М. «Кхаа вешех туьйра» (дийцар). Тешамах, декхарх лаьцна дийцар. Сийлахъ Даймехкан тIеман фронтара кхаа вешага хьожу йиша. Литературин теори: психологизм (дуьххьарлера кхетамаш). Чохьхара монолог. Дийцаран фольклоран мукъамаш.	3	1	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		56	2	4	
Дакъа 3. Кхечу къаьмнийн литература					
3.1.	Пушкин А. С. «Iаьнан Iуьйре» (А. Сулеймановс гочийнарг).	2	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/

	Альфонс Доде «ТӀаӀххӀарлера урок» (дийцар). Хьехархо а, дешархо а. Беран чохьӀара дуьне.				https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		2	0	0	
Раздел 8. ЖамӀдаран таллар					
8.1	Сочинени	2	0	2	
8.2	Проект	2	0	2	
8.3	Контролни болх /Тестировани/	1	2	0	
8.4	Шеран стандартизированнойни контролни болх	1	0	0	
Дерриг:		6	2	4	
Программица сахьтийн барам		68			

8 КЛАСС (68 сахьт)

№ п/п	Программин дакъойн а, темийн а цӀераш	Сахьтийн барам			Электронни дешаран ресурс.
		Декъан сахьташ	Талламан белхаш	Кхоллараллин белхаш	
	Дакъа 1. Халкъан барта кхолларалла.				
1.1.	«Таймин Биболатан илли». «Эвтархойн Ахьмадах илли». Халкъан турпалаллин иллеш кхолладаларан истори. ГӀарабевллачу иллиалархоша аларехь иллешка ладогӀар.	4	0	1	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/

	Турпалаллин иллешкахъ къоман коьрта хиламаш гайтар, оздангалла чIагIйар, коьрта персонажийн турпала белхаш хастор, къоман мостагIашца болу кьийсам, халкъашна йукъара доттагIалла гайтар. Иллин чулацам, композици, исбаьхьаллин башхаллаш. Оьрсийн былинийн ритмикин-мукъамийн башхалла нохчийн эпосца йустар. Адамийн дахарехъ иллино дIалоцу меттиг.				https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		4	0	1	
Дакъа 2. Нохчийн йаздархойн говзарш					
2.1.	Бадиев С. «Олдам» (повесть). Коьртачу турпалхочух къахетаран тема. Турпалхочун чохъара сингаттам. Декачу олхазарх лавцна дийцаран философин маъIна. Дийцаран идейн чулацам белларехъ цуьнан маъIна.	4	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.2	Мамакаев М. «Лаьмнийн дийцар»; «Пондар» (стихотворени). Лирически турпалхочун синхаамаш гайтар. Сулаев М. «Цавевза доттагI»; «Органан йистехъ» (стихотворени). Нохчийн къоман Iадаташ: некъан а, шовданан а тIаламе йукъаметтиг а, доладар а. Са ца лобху гIуллакхаш. Оьздангаллин декхар. Литературин теори: Композицин шатайпаналла, лирикин тематически а, жанрийн а шорталла. Пейзажан а, философин а лирика.	5	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.3	Сулейманов А. «Дог дохден цIе» (стихотворени); «Дахаран генаш»/ (поэма). Кхерчан йовхо, хьошалла. Поэмин лирически турпалхочун Даймахках, ламастех, сийх, доьналлех йолу ойланаш. Лирически турпалхочун догдикалла, адаман Iеса ойланаш цIанийн лаам хилар. Шайхиев I. «Дарцан буса» (стихотворение). ДоттагIаллин, вовшийн гIо даран, зеран, тешаман тема. Фольклоран тIеIаткъам.	5	0	1	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Арсанукаев Ш. «Тимуран тур», (драма). Йукъьерчу бIешарийн ламанхойн дахаран Iер-дахаран башхаллаш гайтар. Къоман маршо мехала йу массо хIуманел. Къоман маршонехъа кьийсам латочу турпалхойн васташ. Кхечу махкарчу дIалецархошца къизачу кьийсаман луьра суьрташ. Теория литературы: драмин жанр.	4	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Хамидов I. «ДIа – коч, схъа – коч» / (дийцар). Нохчийн литературехъ юмор. Адаман синсакхталлаш Юрадахаран говзалла. Литературин теори: юмор, сатира.	4	1	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/

	<p>Ясаев М. «Тянь-Шанан лаьмнашкахь» («Хьоме йурт» повестан йукъара кийсак). Адамашна а, чир эцаран ладатана а йукъара ира дуьхь-дуьхьалкхетарш. Даймахке а, хьомечу йуьрте а сатийсар. Куьйгебахийтаран мах. Литературин теори: повестан жанр.</p>	4	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	<p>Яшуркаев С. «МаьрКаж-бодан тЕхь кIайн хьобкх» / (дацдина). Спецпереселенцийн луьра а, сингаттаме а денош. Кьоначу йоблан аматехь Даймехкан васт гайтаран маьлна. Халачу хьелашкахь коьртачу турпалхочун амал дIахIоттар. Турпалхочун а, Даймехкан а кхоллабийн уьйр. Теория литературы: Метафора. Символ. Композици.</p>	5	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	<p>Абдулаев Л. «Маьлхан каш» (поэма). Поэмехь ширачу заманан гайтар. Кхечеран синош кIелхьардохуш шен са дIадалар. Шайн йуьртахойн синош уьнах лардархьама, шайн дайн кхерч дIатесначу уьнхошна гимн.</p>	4	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	<p>Бексултанов М. «Дика ду-кх хьо волуш»; «Дари»/ (дийцарш). Дешархойн дахар, церан йукьаметтигаш, турпалхойн чохьара дуьне, оздангаллин кхетам.</p>	4	0	1	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	<p>Бисултанов А. «ДегIаста»; «Халкьан илланчина» (стихотворени). Даймохк хестор. Машар, доьналла, майралла хастор. Халкьан илии, халкьан илииалархо, кьонах – халкьан дахарехь церан маьлна. Гацаев С. «Кавказ» (стихотворени). Даймехкан безам гайтарехь вастийн шатайпаналла. «БIаьстенца кьамел» (поззи). Пейзажан лирика. Иаламан а, адаман уьйр. Хасбулатов Я. «Дош» /; «Стаг хилла ваьллахь хьо ара». Дешан ницкьах а, маьлнех а оздангаллин категорех санна. Литературин теори: метафора, васт.</p>	6	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	<p>М. Ахмадов «Ляьтта тЕхь лаьмнаш а хIиттош» (повесть). Ахмадов Мусан говзарийн коьрта проблемаш, теманаш, турпалхой. Ахмадов Мусан кхолларалле хьажар: дайн ладаташна а, вайзаманан лехамашна а йукъара Iоттабакхам, чолхечу дахаран галморзахаллаш, адаман йукъара эхь-бехк дIадалар, ладаташ ларцадар, кьоман ладаташка лерам цахилар – кьоман бохам бу, йаздархочун кхайкхам: оздангаллех ца духуш, дахаран халонех чекхдовлар. «Ляьтта тЕхь лаьмнаш а хIиттош» цIе йолчу повестан чулацам а, исбаьхьаллин башхаллаш а. Ахмадов Мусан прозин исбаьхьаллин башхаллаш. Литературин теори: повестан жанр, символ.</p>	3	0	1	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	<p>Сатуев Х. «Нашха» (поэма). XX бIешаран йуххьехь Нохчийчуьра исторически хиламаш. Деникинцашца кьийсам латтош вовшийн гIо дар а, турпалалла а.</p>	3	1	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/

	Литературин теори: повесть, символ.				https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Классал арахъара дешар.	4	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		55	2	4	
Дакъа 3. Кхечу къаьмнийн литература					
3.1.	Ладо Авалиани. «Хъаькхна буц». Машар а, адамалла а, адамийн дахарехъ церан мах а. Багратионан къонахалла, нохчийн тIемалоша лелийна сийлахъ гIиллакх.	3	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		3	0	0	
Дакъа 8. ЖамIдаран таллар					
8.1	Сочинени	2	0	2	
8.2	Проект	2	0	2	
8.3	Контролни болх /Тестиrowани/	1	2	0	
8.4	Шеран стандартизиrowанни контролни болх	1	0	0	
Дерриг:		6	2	4	
Программица сахътийн барам		68			

9 КЛАСС (66 сахът)

№ п/п	Программин дакъойн а, темийн а цIераш	Сахътийн барам	Электронни дешаран ресурс.
-------	---------------------------------------	----------------	----------------------------

		Декъан сахъаш	Талламан белхаш	Кхоллараллин белхаш	
	Дакъа 1. Халкъан барта кхолларалла				
1.1.	Турпалаллин иллеш «Теркаца хъала-охъа вехаш хиллачу Эла Мусостан, Адин Сурхон илли». «Аьккхийн Жанхотан илли». «Таркхойн кЕнтан, Жерочун кЕнтан, Жумин Акхтулин илли». Туьйранаш «Чингиз», «Алхаст а, Маьлха-Аьзни а». Шира дийцарш, аларш. Шира дийцарш «Къиза Iадат», «Шотойн Аьстамар», «Исмайлин Дуда» Кицанаш, хIетал-металш. Назма/ Динан поэзин жанр (жанрашка хъажар).	10	0	1	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		10	0	1	
	Дакъа 2. Нохчийн йаздархойн говзарш				
2.1.	1. Дудаев, М. Сальмурзаев, А. Нажаев, Ш. Айсханов нохчийн литературин бухбиллархой - йаздархойн кхолларалла. Поэзига, прозига хъажар.	2	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.2	Айсханов Ш. «Мало-хало (дийцар). Къинхъегам малонна дуьхь-дуьхьалхIоттор. Хъанал къахъегар кхиор а, Iер-дахаран ойла йар. Литературин теори: беламе дийцаран жанр.	3	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.3	С. Бадугев. «Бешто» (повесть). Йукъараллин Iер-дахар а, гИллакхаш а. Ирча кхоллам. Повестан оьдангаллин аспект. Хъарам-хъанал ца къастош хъал-бахам гулдар Iорадакхар. Литературин теори: повестан жанр.	3	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.4	Мамакаев I. «Дерриге а тIамна»; «Даймехкан тIом болчохъ» (стихотворенеш); «Турпалчу танкистан доьзал» (очерк). Мамакаев М. «И йоьлхуш яц»; «КIиллочунна» (стихотворенеш).	16	1	1	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/

	<p>Сулаев М. «Говтга; «Малх тоьлур бу» (стихотворенеш); Эдилов Х. «Суьрте»; «Кавказан аьрзу»; «Темало – хьуна» (стихотворенеш). Гадаев М. «Даймехкан лобмашка»; «ДоттагIашка». Турпалалла. ДоттагIалла. Мамакаев I. «Кавказан латта»; «ЙоIе»; «Даге»; «Сайн кIанте» (стихотворенеш); «Нохчийн лаьмнашкахь» (поэма). Поэтан кхоллараллехь Даймехкан а, хьомечу Iаламан а васташ. Лирически турпалхочун Даймакхе болу безам, цуьнан дахаран Iалашо - иза халкье болу чIогIа безам, цунна гIуллакх дар. Йукьараллин дахарехь а, поэзин дIахIоттамехь поэтан Iалашо, «Нохчийн лаьмнашкахь» поэма йешар а, иййцаре йар а. Персонажийн синцIеналла. Кьоман ламасташ лелор а, коьртачу персонажийн бохаме кхоллам. ДогцIеначу безамна а, халкьан чIирьэцаран кьизачу Iадатана а йукьара контраст. «Кегийчу нехан декъазчу безаман трагизм муьлхарниг йу» бохучу хаттарна жоп лахар. Поэмехь лирически а, трагически а дерг. Стихан а, метган а башхаллаш. Литературин теори: лирически а, эпически а поэма.</p>				
2.5	<p>М. Сулаев. «Сай»; «Сох муха эр ду адам»; «ДоIа» (стихотворенеш), «Лаьмнаша ца диццо» (романа йукьара дакъош). 1940-1960 шерашкахь, кьоман дахаран уггар халачу муьрашкахь адамийн кхолламаш. Дена а, йобIаршна а йукьара йукьаметтигаш. Кьоман ламасташ лардар а, керлачу Iадаташца даха лаар а. Товсолтан кхолламан трагизм. Романан коьртачу персонажийн кхолламашкахь сингаттаме мукьамаш. Литературин теори: романан жанр.</p>	7	0	1	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.6	<p>Хамидов I.-Хь. «Лийрбоцурш. / (стихашкахь драма). Фашистийн мехкашIалецархошна дуьхьал кьийсам латтош, Даймохк ларбан дIахIиттинчу советски салтийн турпалалла а, доьналла а. Тайп-тайпана кьаьмнийн векалша йукьахь -советски салташна йукьахь долу доттагIалла. Драмин васташ кхолларан гIирсаш. Драмехь мостагIчун амат. Советски Темалойн а, мостагIийн а васташ кхолларехь драматурган говзалла. Литературин теори: драмин жанр.</p>	5	0	1	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.7	<p>Гацаев С. «Буйса хаза, буйса тийна»; «БIаьсте кхечи»; «ХIай, йоI, делхьа, собарде» (стихотворенеш). Пейзажан лирика. Адамах а, Iаламах а лаьцна поэтан ойланаш. Адаман са а, Iаламан дуьне а. Лирически турпалхочун синан хьал гойту Iаламан суьрташ. Хиламан хIора мIаьргонан хазалла гайтарехь поэтан говзалла.</p>	3	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.8	<p>Р. Супаев. «Вайнехан халкьан иллеш». Йуьхьшен кхолларехь халкьан поэзин меттиг, чохьарчу дуьненна а, оздангаллин хьежамашна а бен тIелаткъам. Литературин теори: Литературехь фольклоран ламасташ. «Буйса йу беттасе». Буйсанан Iаламан хазалла. Пейзажан лирика.</p>	2	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/

	Талхадов Х. «Шийла дарц цЕвзинчохь». Майраллех, доьналлех, нийсо лахарх, дахаре болчу безамах лаьцна. Литературин теори: эпитет, символ. «Сан ненан матгахь ас йазйо». Ненан мотт хааран а, ларбаран а ладамалла, цуьнга болу безам.	3	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.9	Гайтукаева Б.«Зама», («Хьан цИйнах йара-кха со, Нохчийчохь, хьан цИйнах йара»). ТебогIучу бохамна сагатдар а, Даймохк ларбан лаар а. Поэт а, зама а. Поэзехь шайхаллин тема.	4	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		48	2	3	
Дакъа 3. Кхечу къаьмнийн литература					
3.1.	М.Ю. Лермонтов «Валерик» (поэма). ТIом а, машар а. ТIом цабезар.	2		0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		2	0	0	
Дакъа 8. ЖамIдаран таллар					
8.1	Сочинени	2	0	2	
8.2	Проект	2	0	2	
8.3	Контролни болх /Тестиrowани/	1	2		
8.4	Шеран стандартизированнойни контролни болх	1			
Дерриг:		6	2	4	
Программица сахьтийн барам		66			

НОХЧИЙН ЛИТЕРАТУРИН ПОУРОЧНИ ПЛАНИРОВАНИ

5 класс

№ п/п	Урокан тема	Сахьтийн барам			Терахь	Электронни дешаран ресурс
		Сахьт	Талламан белхаш	Кхоллараллин белхаш		
	Халкъан барта кхолларалла (11 с. + 1 с.)					
1.	Халкъан барта кхолларалла	1	0	0	1.09	http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
2.	Нохчийн халкъан туйра «Кхо ваша»	1	0	0	2.09	www.urok95.ru .
3.	Нохчийн халкъан туйра «Кхо ваша» тӀечӀагӀдар	1	0	0	8.09	ps95.ru/dikdosham/
4.	Нохчийн халкъан туйра «Тамашийна олхазар»	1	0	0	9.09	https://desharkho.ru/
5.	Нохчийн халкъан туйра «Кхо ваша а, саьрмик»	1	0	0	15.09	http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
6.	Нохчийн халкъан туйра «Добьшуш хилла кӀант»	1	0	0	16.09	www.urok95.ru .
7.	Нохчийн халкъан туйра «Добьшуш хилла кӀант» тӀечӀагӀдар	1	0	0	22.09	ps95.ru/dikdosham/
8.	Нохчийн халкъан туйра «Барзо Іахарца мохк кьовсар»	1	0	0	23.09	https://desharkho.ru/
9.	Классал араьхара дешар	1	0	0	29.09	http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
10.	Фольклоран кегий жанраш: кицанаш	1	0	0	30.09	www.urok95.ru .
11.	Фольклоран кегий жанраш: хӀетал-металш	1	0	0	06.10	ps95.ru/dikdosham/
12.	Проект	1	0	1	07.10	https://desharkho.ru/

	Нохчийн йаздархойн говзарш Литературин туьйранаш (9 с.+1 с.)					
13.	Саидов Б. «Майра кІант Сулима».	1	0	0	13.10	http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
14.	Саидов Б. «Майра кІант Сулима» туьйра. Туьйранан турпалхой	1	0	0	14.10	www.urok95.ru .
15.	Саидов Б. «Майра кІант Сулима» туьйра. Сулимин хьуьнарш	1	0	0	20.10	ps95.ru/dikdosham/
16.	Мусаев М. «Цен маьхьси» – дийнатех лаьцна туьйра. Льман ома	1	0	0	21.10	https://desharkho.ru/
17.	Мусаев М. «Цен маьхьси» туьйра. Бекхам	1	0	0	27.10	http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/

НОХЧИЙН ЛИТЕРАТУРИН ПОУРОЧНИ ПЛАНИРОВАНИ

6 (А,Б)кл.

№ п/п	Урокан тема	Сахьтийн барам			Терахь	Электронни дешаран ресурс
		Сахьт	Талламан белхаш	Кхоллараллин белхаш		
	Халкъан барта кхолларалла (7 с. +1 с.)					
1.	«Наьрт-аьрстхойн паччахь Наураз»	1	0	0	05.09	http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
2.	«Ницкъ болу Солса»	1	0	0	07.09.	ps95.ru/dikdosham/
3.	«Гермачигара наьрташ»	1	0	0	12.09	https://desharkho.ru/
4.	«Наьрт-аьрстхой кхерор» дийцарш	1	0	0	14.09	http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
5.	Турпала меттигех лаьцна дийцарш (йурт, лам, дукь)	1	0	0	19.09	ps95.ru/dikdosham/

6.	Наьрт-аьрстхойх лаьцна дийцарш	1	0	0	21.09	https://desharkho.ru/
7.	Литературин теори: наьртийн эпос, гипербола, дустар, синедерзор, йухааларш	1	0	0	26.09	http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
8.	ПроектХалкьа барта кхоллараллин проект.	1	0	1	28.09	ps95.ru/dikdosham/
	Нохчийн йаздархойн говзарш (54 с. + 5 с.)				03.10	
9.	Гайсултанов I. «Нийса кхиэл»	1	0	0	05.10	https://desharkho.ru/
10.	Гайсултанов I.«Барзо амалш ца хуьйцу» (басня)	1	0	0	10.10	http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
11.	Сатуев Хь. «Ломмий, цхьогаллий» (басня)	1	0	0	12.10	ps95.ru/dikdosham/
12.	I.Гайсултановн, Х. Сатуевн, И. Крыловн баснех лаьцна. Мораль. Аллегори.	1	0	0	17.10	https://desharkho.ru/
13.	Сочинени Дашо гуьйре суьртах лаьцна сочинени.С	1	0	1	19.10	http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
14.	Классал араьара дешар	1	0	0	24.10	ps95.ru/dikdosham/
15.	Ошаев Х. «Чайра» (дийцар)	1	0	0	26.10	https://desharkho.ru/
16.	Шен Даймахках, ден кхерчах къастийнчу турпалхочун синхаамаш	1	0	0	07.11	http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
17.	Мамакаев I. «Дагалецамаш» Поэтан Iаламе болу безам	1	0	0	09.11	ps95.ru/dikdosham/
18.	Литературин теори: поэмин жанр, автобиографин говзар	1	0	0	16.11	https://desharkho.ru/
19.	Сулаев М.«КIанте» (стихотворени)	1	0	0	21.11	http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
20.	Классал араьара дешар	1	0	0	23.11	ps95.ru/dikdosham/
21.	Сайдуллаев Х. «Ненан бIаьрхиш» (поэма)	1	0	0	28.11	https://desharkho.ru/
22.	Дайможк ларбар – стеган деза декхар	1	0	0	30.11	http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/

23.	Сийн а, оышучун а проблема йеллар. Кѐнтан а, ненан а доьналла	1	0	0	05.12	ps95.ru/dikdosham/
24.	Эдилов Х. «Ненан безам» (стихотворени)	1	0	0	07.12	https://desharkho.ru/
25.	Дахаре, Иаламе, нене болу поэтан безам	1	0	0	12.12	http://ps95.ru/nohchi yn-tezaurus/
26.	Саракаев Хь. «Ирсе бѐаьрхиш» (дийцар)	1	0	0	14.12	ps95.ru/dikdosham/
27.	Ненан безаман ницкъ сийлахъ хилар гѐчѐагѐдар	1	0	0	19.12	https://desharkho.ru/
28.	<i>Классал араььара дешар</i>	1	0	0	21.12	http://ps95.ru/nohchi yn-tezaurus/
29.	Тестировани	1	1	0	26.12	ps95.ru/dikdosham/
30	Джунаидов А. «Белхи» (дийцар)	1	0	0	28.12	https://desharkho.ru/
31	Айдамиров А. «Вина мохк»	1	0	0	09.01	http://ps95.ru/nohchi yn-tezaurus/
32	Шен Даймахках воккхаверан синхаам кхиор	1	0	0	11.01	ps95.ru/dikdosham/
33.	Проект Сан Даймохк.	1	0	1	16.01	https://desharkho.ru/
34.	Литературин теори: эпитет, метафора, инверси	1	0	0	18.01	http://ps95.ru/nohchi yn-tezaurus/
35.	<i>Классал араььара дешар</i>	1	0	0	21.01	ps95.ru/dikdosham/
36.	Ахматова Р. «Ма хала ду цунах кхета» (стихотворени)	1	0	0	25.01	https://desharkho.ru/
37.	Иаламах самукьадалар	1	0	0	30.01	http://ps95.ru/nohchi yn-tezaurus/
38.	Шен дай баьхначу латгах воккхаверан синхаам кхиор	1	0	0	01.02	ps95.ru/dikdosham/
39.	Арсанукаев Ш. «Мохкбегор» (стихотворени)	1	0	0	06.02	https://desharkho.ru/
40.	Шен махкахъ бохам хиллачарна лирически турпалхо гѐьнна ван кийча хилар	1	0	0	08.02	http://ps95.ru/nohchi yn-tezaurus/
41.	Окуев Ш. «Бѐаьсте» (стихотворени)	1	0	0	13.02	ps95.ru/dikdosham/

42.	Даймехкан суърташ. Даймахкаца боъзна поэтан синхаамаш	1	0	0	15.02	https://desharkho.ru/
43.	Литературин теори: синедерзор, инверси	1	0	0	20.02	http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
44.	Кибиев М. «Метган сий» (стихотворени)	1	0	0	22.02	ps95.ru/dikdosham/
45.	Ненан метган маъИна. Метган ницкъ а, сий а. Ненан маттах воккхавер кхиор	1	0	0	27.02	https://desharkho.ru/
46.	Дикаев М. «Сан бахам» (стихотворени)	1	0	0	29.02	http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
47.	Литературин теори: метафора, исбаъхъа гайтаран гИрсаш	1	0	0	05.03	ps95.ru/dikdosham/
48.	Рашидов Ш. «Ломара цIе» (стихотворени)	1	0	0	07.03	https://desharkho.ru/
49.	Мамакаев Э. «ХIорд» (стихотворени)	1	0	0	12.03	http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
50.	Стихотворенин философин маъИна	1	0	0	14.03	ps95.ru/dikdosham/
51.	«К морю» стихотвореница Э. Мамакаевн стихотворени йустар	1	0	0	19.03	https://desharkho.ru/
52.	Махмаев Ж. «Iаържачу баъпкан йуъхк»	1	0	0	21.03	http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
53.	Сочинени	1	0	1	02.04	ps95.ru/dikdosham/
54.	Дакаев С. «ТIамах ловзар» (стихотворени)	1	0	0	04.04	https://desharkho.ru/
55.	Бексултанов М. «Некълацар» (дийцар)	1	0	0	09.04	http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
56.	Текхуъучу чкъуро ламасташ дIатасар	1	0	0	11.04	ps95.ru/dikdosham/
57.	Баккхийчеран а, къоначеран а синъэкамалла	1	0	0	18.04	https://desharkho.ru/
58.	Ахмадов М. «Телефон» (дийцар)	1	0	0	23.04	http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
59.	Берийн а, баккхийчеран а йукъаметтигаллин проблема	1	0	0	25.04	ps95.ru/dikdosham/

60.	Мусаев С. «Даймахке боьду некъ» (дийцар)	1	0	0	30.04	https://desharkho.ru/
61.	Генарчу махкахь а шен орамаш бицбала йиш цахилар	1	0	0	02.05	http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
62.	Нехан мохк берийн бӀаьргашца	1	0	0	07.05	ps95.ru/dikdosham/
63.	Тайп-тайпана къаьмнийн ламасташ дустар. Культурин диалог	1	0	0	14.05	https://desharkho.ru/
64.	Курумова С. «Шовданехь» (дийцар)	1	0	0	16.05	http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
65.	КӀантан а, жӀаьлина а йукьахь долу доттагӀалла, тешам	1	0	0	21.05	ps95.ru/dikdosham/
66.	Шеран талламан болх. (Тест)	1	1	0	23.05	https://desharkho.ru/
	Кхечу къаьмнийн литература (2 с.)					
67.	Важа Пшавела. «Хьозалдиг»/(дийцар)	1	0	0	24.05	ps95.ru/dikdosham/
68.	Важа Пшавела. «Хьозалдиг»/(дийцар)	1	0	0	25.05	https://desharkho.ru/
ПРОГРАММИЦА САХЪТИЙН БАРАМ		68	2	4		

7 класс

№ п/п	Урокан тема	Сахътийн барам			Терахь	Электронн и дешаран ресурс
		Сахът	Талламан белхаш	Кхоллараллин белхаш		
	Халкъан барта кхолларалла (4 с.)					
1.	«Дади-йурт». «Нохчийн шира илли»	1	0	0		https://desharkho.ru/
2.	«Сай» (халкъан илли)	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/

3.	Турпала йурт ларйарх а, халкъан бӀаьхойх а лаьцна турпалаллин илии	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
4.	Литературин теори: исторически эшар, лирически эшар, синедерзор.	1	0	0		https://desha.rkho.ru/
	Нохчийн йаздархойн говзарш (56 с. +6 с)					
5.	Мамакаев «Даймехкан косташ» (стихотворени)	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
6.	Текхуьчу тӀаьхьенна весет	1	0	0		https://desha.rkho.ru/
7.	Техьа-Мартана М. Мамакаевн цӀийнан музей чу виртуальни экскурси йар	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
8.	Проект	1	0	1		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
9.	Саидов Б. «Вина йурт» «Деган аз» (стихотворени)	1	0	0		https://desha.rkho.ru/
10.	Б. Саидовн поэзехь граждански мукъамаш. Даймахкана сатийсаран мукъамаш дӀакховдор	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
11.	Ошаев Х. «Иччархо Абухъаьжа Идрисов» (очерк)	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
12.	Сийлахь Даймехкан тӀеман турпалхочун дагалецамаш а, бӀаьхаллин хьуьнарш а.	1	0	0		https://desha.rkho.ru/
13.	Сочинени	1	0	1		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
14.	Классал арахьара дешар	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
15.	Мамакаев И. «Берзан бекхам» (стихотворени)	1	0	0		https://desha.rkho.ru/

16.	Нана-берзан сахъйзар а, адамийн къизаллина бекхам бар а	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
17.	Сулейманов А. «Шуънехъ дош» (стихотворени)	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
18.	Стихотворенехъ ойла айъаран мукъамаш. Нехан дуъхъа шен са дадала кийча волчу лирически турпалхочун васт.	1	0	0		https://deshrkho.ru/
19.	Стихотворенин аллегорически маъйна	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
20.	<i>Классал арахъара дешар</i>	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
21.	Литературин теори: тропаш, олицетворени, аллеори, метафора	1	0	0		https://deshrkho.ru/
22.	Гайсултанов У. «Болат-гала йожар» / (дацдина).	1	0	0		https://deshrkho.ru/
23.	Ширачу заманахъ ламанхойн луъра дахар гайтар	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
24.	Зуламхошца а, мохкдалецархошца а халкъо латтийна къийсам	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
25.	Халкъийн цхъаалла-вайн ницкъ. Кхечу къаъмнашца нохчаша гергарло латтадар	1	0	0		https://deshrkho.ru/
26.	Историн уър. Литературин теори: историн повестан жанр	1	0	0		https://deshrkho.ru/
27.	<i>Классал арахъара дешар</i>	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
28.	Тестировани	1	1	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/

29.	Айдамиров А. «МухАажарш» («Йеха буйсанаш» романа йукъара кийсак)	1	0	0		https://desharkho.ru/
30	«МухАажарш» кийсакан йешар а, йийцаре йар а	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
31	Нохчийн литературехь Даймехкан тема. Даймохк дарбане хиларан тешам	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
32	XIX бешарахь нохчийн халкъ Хонкара дIакхалхар	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
33.	Проект	1	0	1		
34.	Литературин теори: литературин турпалхо а, символ а	1	0	0		https://desharkho.ru/
35.	<i>Классал арахъара дешар</i>	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
36.	Арсанукаев Ш. «Ййманах дузийта дегнаш»	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
37.	Дог цIандаран некъа воккху/йоккху доIанан синан ницкъ	1	0	0		https://desharkho.ru/
38.	Кибиев М. «Дош» (стихотворени), «Зов» (басня)	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
39.	Баснин мораль. ХIиллано эшийна моттаргIа	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
40.	Нунуев С.-Хь. «Юнус» (дийцар)	1	0	0		https://desharkho.ru/
41.	Джунаидов А. «ХIюьбнаш» (дийцар)	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
42.	Нохчийн эвланан Iер-дахар гайтар	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/

43.	Литературин теори: символ, композици	1	0	0		https://desharkho.ru/
44.	С. Гацаев. «Дарц» (стихотворени). Поэтан поэзехь адам а, Иалам а	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
45.	Пушкинан поэзера дарцаца С. Гацаевн дорцан васт дустар	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
46.	Кусаев I. «Амалехь диканиг» (стихотворени)	1	0	0		https://desharkho.ru/
47.	Рашидов Ш. «Ден весет» (поэма). Исбаьхьа кхоьллинарг а, биографически мукъамаш а	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
48.	Литературин теори: автобиографин поэма	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
49.	М. Дикаев. «Нохчо ву со» (стихотворени)	1	0	0		https://desharkho.ru/
50.	С. Дакаев. «Куйно хотту»	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
51.	А. Шайхиев. «ЧагЮ» (баллада)	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
52.	Литературин теори: балладин жанр	1	0	0		https://desharkho.ru/
53.	Сочинени	1	0	1		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
54.	А. Бисултанов. «Хьайбахьахь йазийна байташ» (стихотворени)	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
55.	Даймахка цабоьрзучеран ойланаш а, сатийсамаш а	1	0	0		https://desharkho.ru/

56.	Амаев В-Хь. «Генарчу денойн туьйра» (дийцар)	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
57.	Дайн ламасташна тешаме хилар	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
58.	Декхарна тешаме хилар	1	0	0		https://desharkho.ru/
59.	Бексултанов М. «Генара а, гергара а денош» (дийцар)	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
60.	С. Курумова. «Дохк» (кийсак)	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
61.	Литературин теори: пейзаж гайтаран исбаьхьаллин гИрсап	1	0	0		https://desharkho.ru/
62.	Окуев Ш. «Сан хьоме Нохчийчохь»	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
63.	Даймахке безам. Патриотизман синхаам	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
64.	Ахмадов М. «Кхаа вешех туьйра» (дийцар)	1	0	0		https://desharkho.ru/
65.	Тешамах, декхарх лаьцна дийцар	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
66.	Шеран талламан болх. (Тест)	1	1	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
	Кхечу къаьмнийн литература (2 с.)					
67.	Пушкин А. С. «Лаьнан Гуьйре» (А. Сулеймановс гочийнарг)	1	0	0		https://desharkho.ru/
68.	Альфонс Доде «Тлаьхьарлера урок» (дийцар)	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
ПРОГРАММИЦА САХЪТИЙН БАРАМ		68	2	4		

8 класс

№ п/п	Урокан тема	Сахьтийн барам			Терахь	Электронни дешаран ресурс
		Сахьт	Талламан белхаш	Кхоллараллин белхаш		
	Халкъан барта кхолларалла (4 с.)					
1.	«Таймин Биболатан илли»	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
2.	«Таймин Биболатан илли». Халкъан турпалаллин иллеш кхолладалан истори	1	0	0		www.desharkho.ru
3.	«Эвтархойн Ахьмадах илли»	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
4.	«Эвтархойн Ахьмадах илли». Иллин чулацам, композици, исбаьхьаллин башхаллаш	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
	Нохчийн йаздархойн говзарш (55 с. + 6 с.)					
5.	Бадугев С.С. дахаран а, кхоллараллин а некъ	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
6.	Бадугев С.С. «Олдам» дийцаран коьрта турпалхой	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
7.	Бадугев С.С. «Олдам» дийцар. Олдаман сингаттам	1	0	0		www.desharkho.ru
8.	Бадугев С.С. «Олдам» дийцар. Дийцаран идейн чулацам белларехь цуьнан маъИна	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
9.	Мамакаев М.А. дахаран а, кхоллараллин а некъ	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/

10.	Мамакаев М.А. «Лаъмнийн дийцар» стихотворени	1	0	0		www.desharkho.ru
11.	Мамакаев М.А. «Пондар» стихотворени	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
12.	Сулаев М.А. дахар, кхолларалла. «Ца вевза доттагI» стихотворени	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
13.	Проект.	1	0	1		ps95.ru/dikdosham/
14.	Сулаев М.А. дахар, кхолларалла. «Органан йистехь» стихотворени	1	0	0		www.desharkho.ru
15.	<i>Классал арахъара дешар</i>	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
16.	Сулейманов А. С. дахаран а, кхоллараллин а некъ. «Дог дохден цIе» стихотворени	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
17.	Сулейманов А.С. «Дахаран генаш» поэма. Весет	1	0	0		www.desharkho.ru
18.	Сулейманов А.С. «Дахаран генаш» поэма. Весет	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
19.	Шайхиев I.Х. дахаран а, кхоллараллин а некъ. «Дарцан буса» поэма. Ден хъехар	1	0	0		www.desharkho.ru
20.	Шайхиев I.Х. «Дарцан буса» поэма. Бакъволу доттагI	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/

21.	Сочинени	1	0	1		
22.	Арсанукаев Ш.А. дахаран а, кхоллараллин а некъ	1	0	0		ps95.ru/di kdosham/
23.	Арсанукаев Ш.А. «Тимуран тур» поэма. Тимуран бЮ	1	0	0		www. desharkho. ru
24.	Арсанукаев Ш.А. «Тимуран тур» поэма. Айтамиран илли	1	0	0		http://ps95 .ru/nohchi yn- tezaurus/
25.	Арсанукаев Ш.А. «Тимуран тур» поэма. Ламанхойн васташ	1	0	0		ps95.ru/di kdosham/
26.	Хамидов I-Хь.Х. дахар, кхолларалла	1	0	0		www. desharkho. ru
27.	Хамидов I-Хь.Х. «ДIа-коч, схьа-коч» дийцар. Хьаша ларар	1	0	0		http://ps95 .ru/nohchi yn- tezaurus/
28.	Хамидов I-Хь.Х. «ДIа-коч, схьа-коч» дийцар. Хьаша ларар	1	0	0		ps95.ru/di kdosham/
29.	Литературин теори: юмор, сатира	1	0	0		www. desharkho. ru
30.	<i>Классал арахьара дешар</i>	1	0	0		http://ps95 .ru/nohchi yn- tezaurus/
31.	Ясаев М.Д. дахар, кхолларалла. «Хьоме йурт» повесть. Хийрачу махкахь	1	0	0		ps95.ru/di kdosham/
32.	Ясаев М.Д. «Хьоме йурт». Вежарийн кьинхетам	1	0	0		www. desharkho. ru

33.	Ясаев М.Д. «Хьоме йурт». Джанхотан васт	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
34.	Ясаев М.Д. «Хьоме йурт» повестан чулацам планаца бийцаре бар	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
35.	Сочинени	1	0	1		ps95.ru/dikdosham/
36.	Яшуркаев С.С. дахар, кхолларалла	1	0	0		www.desharkho.ru
37.	Яшуркаев С.С. «МаьрКаж-бодан тЕхь кІайн хьобкх». Мадас арабаьккхина некъ	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
38.	Яшуркаев С.С. «МаьрКаж-бодан тЕхь кІайн хьобкх». Воккхачу стеган хьехам	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
39.	Яшуркаев С.С. «МаьрКаж-бодан тЕхь кІайн хьобкх». Жовзанан васт	1	0	0		www.desharkho.ru
40.	Яшуркаев С.С. «МаьрКаж-бодан тЕхь кІайн хьобкх». Символах кхетам балар	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
41.	Тестировани	1	1	0		www.desharkho.ru
42.	Абдулаев Л.Ш. дахар, кхолларалла	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
43.	Абдулаев Л.Ш. «Маьлхан каш» поэма. Коьрта турпалхо	1	0	0		www.desharkho.ru

44.	Абдулаев Л.Ш. «Маълхан каш» поэма. Пхъеро бина сацам	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
45.	Абдулаев Л.Ш. «Маълхан каш» поэма. Поэмехъ ширачу заманан дахар гайтар	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
46.	<i>Классал арахъара дешар</i>	1	0	0		www.desharkho.ru
47.	Бексултанов М.Э. дахаран а, кхоллараллин а некъ	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
48.	Бексултанов М.Э. «Дика ду хьо волуш»	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
49.	Бексултанов М.Э. «Дари» дийцаран турпалхой	1	0	0		www.desharkho.ru
50.	Бексултанов М.Э. «Дари» дийцар. Артуран дехар	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
51.	Бисултанов А.Д. дахаран а, кхоллараллин а некъ. «ДегIаста» стихотворени. Нохчийн къоман синмехаллаш	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/
52.	Бисултанов А.Д. «Халкъан илланчина» стихотворенин маъІна	1	0	0		www.desharkho.ru
53.	Гацаев С.А. дахар, кхолларалла. «Кавказ» стихотворени. Iаламан сурт	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
54.	Гацаев С.А. «БIаьстенца къамел» стихотворени. БIаьстенан хазалла	1	0	0		ps95.ru/dikdosham/

55.	Хасбулатов Я.И. дахар, кхолларалла. «Дош» стихотворени	1	0	0		www. desharkho. ru
56.	Хасбулатов Я.И. «Стаг хила ваьллекъ хьо ара...» стихотворени	1	0	0		ps95.ru/di kdosham/
57.	Ахмадов М.М. дахаран а, кхоллараллин а некъ. «Лаьтта тЕхъ лаьмнаш а хИтгош» повесть. ИбрахИм-хьаьжа	1	0	0		http://ps95 .ru/nohchi yn- tezaurus/
58.	Ахмадов М.М. «Лаьтта тЕхъ лаьмнаш а хИтгош» повесть. Хьаша ларар. Тюм	1	0	0		ps95.ru/di kdosham/
59.	Ахмадов М.М. «Лаьтта тЕхъ лаьмнаш а хИтгош» повесть. Данин бIаьхаллин хьуьнарш. Повестан турпалхойн васташ	1	0	0		www. desharkho. ru
60.	Проект	1	0	1		http://ps95 .ru/nohchi yn- tezaurus/
61.	Сатуев Хь.Д. дахар, кхолларалла. «Нашхахь» поэма. ДIатесна юрт	1	0	0		ps95.ru/di kdosham/
62.	Сатуев Хь.Д. «Нашхахь» поэмин маьIна	1	0	0		www. desharkho. ru
63.	Сатуев Хь.Д. «Нашхахь» поэмин а, Умхаев Хь.С. «Нашха» стихотворенин а исбаьхьаллин башхаллаш	1	0	0		http://ps95 .ru/nohchi yn- tezaurus/
64.	Классал араьхара дешар	1	0	0		ps95.ru/di kdosham/
65.	Шеран талламан болх. (Тест)	1	1	0		www. desharkho. ru

	Кхечу къабмнийн литература (3 с.)					
66.	Ладо Авалиани дахар, кхолларалла	1	0	0		ps95.ru/di kdosham/
67.	Ладо Авалиани «Хъабкхна буц» дийцар	1	0	0		www. desharkho. ru
68.	Ладо Авалиани «Хъабкхна буц» дийцар. ЖамІдар	1	0	0		http://ps95 .ru/nohchi yn- tezaurus/
ПРОГРАММИЦА САХЪТИЙН БАРАМ		68	2	4		

9 класс

№ п/п	Урокан тема	Сахътийн барам			Терахь		Электронни дешаран ресурс
		Сахът	Талламан белхаш	Кхолларалин белхаш			
	Халкъан барта кхолларалла (10 с. + 1 с.)						
1.	Нохчийн халкъан барта кхолларалла а, цуьнан жанраш а.	1	0	0			https://desharkho.ru/
2.	Турпалалин иллеш. «Теркаца хъала-охъа вехаш хиллачу Эла Мусостан, Адин Сурхон илли»	1	0	0			https://desharkho.ru/
3.	«Аьккхийн Жанхотан илли»	1	0	0			https://ps95.ru/di kdosham/ru/
4.	«Аьккхийн Жанхотан илли»	1	0	0			https://desharkho.ru/
5.	«Таркхойн кІентан, Жерочун кІентан, Жумин Акхтулин илли»	1	0	0			https://ps95.ru/di

							kdosham/ru/
6.	Туйранаш, шира дийцарш, аларш	1	0	0			http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
7.	Туйранаш «Чингиз», «Алхаст а, Маълха-Аъзни а».	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/
8.	Шира дийцарш «Къиза Іадат», «Шатойн Аъстамар», «Исмайлин Дуда»	1	0	0			https://desharkho.ru/
9.	Кицанаш, хІетал-металш.	1	0	0			https://desharkho.ru/
10	Назма/Динан поэзин жанр (жанрашка хъажар)	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/
11	Проект	1	0	1			https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Нохчийн йаздархойн говзарш (48 с. + 5 с.)						
12	І. Дудаевн, М. Сальмурзаевн кхолларалла	1	0	0			http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
13	І. Нажаевн, Ш. Айсхановн кхолларалла	1	0	0			https://desharkho.ru/
14	Ш. Айсханов «Мало-хало» (дийцар)	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/

15	Хъанал къахъегар кхиор а, Гер- дахаран ойла йар	1	0	0			https:// deshar kho.ru/
16	Литературин теори: беламе дийцаран жанр	1	0	0			https:// ps95.r u/dikd osham/ ru/
	2-г1 чи1рик						
17	С. Бадуев. «Бешто» (повесть)	1	0	0			http://p s95.ru/ nohchi yn- tezauru s/
18	С. Бадуев. «Бешто» (повесть)	1	0	0			https:// deshar kho.ru/
19	Литературин теори: повестан жанр	1	0	0			http://p s95.ru/ nohchi yn- tezauru s/
20	И. Мамакаев. «Дерриг а тIамна», «Даймехкан тIом болчохъ» стихотворенеш	1	0	0			https:// deshar kho.ru/
21	И. Мамакаев. «Турпалчу танкистан доьзал» очерк	1	0	0			https:// ps95.r u/dikd osham/ ru/
22	М. Мамакаев. «И йоьлхуш йац», «КIиллочунна» стихотворенеш	1	0	0			http://p s95.ru/ nohchi yn- tezauru s/
23	М. Сулаев. «Гювтта», «Малх тоьлур бу» стихотворенеш	1	0	0			https:// deshar kho.ru/

24	Х. Эдилов. «Суърте», «Кавказан аързу» стихотворенеш	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/
25	Х. Эдилов. «Темало – хъуна» стихотворени	1	0	0			http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
26	Гадаев М. «Даймехкан лобмашка», «Доттагашка» стихотворенеш	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/
27	Сочинени	1	0	1			https://desharkho.ru/
28	Классал арахъара дешар	1	0	0			https://desharkho.ru/
29	Г. Мамакаев. «Кавказан латта», «Йоје» стихотворенеш	1	0	0			http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
30	Г. Мамакаев. «Даге» стихотворени	1	0	0			https://desharkho.ru/
31	Г. Мамакаев. «Сайн кланте» стихотворени	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/
32	Г. Мамакаевн поэма «Нохчийн лаьмнашкахь». Поэма йешар а, йийцаре йар а	1	0	0			http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
	3-г1а чийрик						

33	И. Мамакаевн поэма «Нохчийн лаьмнашкахь». Персонажийн синцIеналла	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/
34	И. Мамакаевн поэма «Нохчийн лаьмнашкахь». Поэмехь лирически а, трагически а дерг	1	0	0			http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
35	Литературин теори: лирически а, эпически а поэма	1	0	0			https://desharkho.ru/
36	<i>Классал араььара дешар</i>	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/
37	Тестиrowани	1	1	0			
38	М. Сулаев. «Сай» стихотворенеш	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/
39	М. Сулаев. «Сох муха эр ду адам» стихотворени	1	0	0			http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
40	М. Сулаев. «ДоIа» стихотворени	1	0	0			https://desharkho.ru/
41	М. Сулаев. «Лаьмнаша ца дицдо» (кортош). Дена а, доьзална а йукьара йукьаметтигаш	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/
42	М. Сулаев. «Лаьмнаша ца дицдо» Тавсолтин кхолламан трагизм	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/

43	М. Сулаевн роман «Лаьмнаша ца дицдо» романехь кегийрхойн васташ	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/
44	Литературин теори: романан жанр	1	0	0			http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
45	Сочинени	1	0	1			https://desharkho.ru/
46	Г.-Хь. Хамидовн дахаран кхоллараллин некъ	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/
47	Г.-Хь. Хамидов. «Лийрбоцурш» стихашкахь драма. Советски салтийн турпалалла а, доьналла а	1	0	0			http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
48	Г.-Хь. Хамидов. «Лийрбоцурш» Драмин васташ кхолларан г'ирсаш	1	0	0			https://desharkho.ru/
49	Г.-Хь. Хамидов. «Лийрбоцурш» Драмехь мостаг'чун амат	1	0	1			https://desharkho.ru/
50	Литературин теори: драмин жанр	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/
51	Проект	1	0	0			http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/

52	С. Гацаев. «Буйса хаза, буйса тийна», «Блаьсте кхечи»	1	0	0			https://desharkho.ru/
53	С. Гацаев «ХIай, йоI, делхъа, собар де»	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/
54	Классал арахъара дешар	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/
55	Р. Супаев. «Вайнехан халкъан иллеш» (стихотворени)	1	0	0			http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
56	Р. Супаев. «Буйса йу беттасе» (стихотворени)	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/
57	Х. Талхадов. «Шийла дарц цIевзинчохъ» (стихотворени)	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/
58	Х. Талхадов. «Сан ненан маттахъ ас йазйо» (стихотворени)	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/
59	Литературин теори: эпитет, символ	1	0	0			http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
60	Гайтукаева Б.«Зама» стихотворени	1	0	0			https://desharkho.ru/

61	Гайтукаева Б. «Хъан цИйнах йара-кха со, Нохчийчоь, хъан цИйнах йара». ТебогГучу бохамна сагатдар а, Даймохк ларбан лаар а.	1	0	0			https://desharkho.ru/
62	Поэт а, зама а. Поэзехь шайхаллин тема.	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham.ru/
63	<i>Классал арахъара дешар</i>	1	0	0			https://desharkho.ru/
64	Шеран талламан болх. (Тест)	1	1	0			http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
Кхечу къаьмнийн литература (2 с.)							
65	М.Ю. Лермонтов. «Валерик» (кийсак)	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham.ru/
66	М.Ю. Лермонтов. «Валерик» (кийсак)	2	0	0			http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
67	1 амийнарг карладаккхар	2	0	0			
ПРОГРАММИЦА САХЪТИЙН БАРАМ		66	2	4			

Хьехаран-методикин латтор Хьехаран-методикин гIо-Іамат

Арсанукаев А. М. Эдилов С. Э. Нохчийн литература. 9 классана коьртачу йукъардешаран ишколан Іамат. – Собыжа-ГIала, 2019.

Ахмадов М.М., Алиева З.Л-А. Нохчийн литература. 8-чу классана учебник-хрестомати. – Собыжа-ГIала, 2018.

Эдилов С.Э. Нохчийн литература. 5-чу классана учебник-хрестомати. – Собыжа-ГIала, 2018.

Эдилов С.Э. Нохчийн литература. 6-чу классана учебник-хрестомати. – Собыжа-ГIала, 2018.

Эдилов С.Э. Нохчийн литература. 7-чу классана учебник-хрестомати. – Собыжа-ГIала, - 2018.

Эдилов С.Э. Нохчийн литература. 9 классана коьртачу йукъардешаран ишколан хрестомати. – Собыжа-ГIала: АО «ИПК «Грозненский рабочий», 2019.

Іилманан литература

Арсанукаев А.М. Язык, литература, школа. – Грозный, 2010. – 315 с.

Гайтукаев К. В пламени слова. Критические статьи и исследования. – Грозный, 1989. – 223 с.

Далгат У.Б. Литература и фольклор. Теоретические аспекты. – М.: Наука, 1981. – 303 с.

Джамбеков О.А. Жанровые и поэтические особенности чеченских героико-исторических песен или. – Майкоп, 2008. – 230 с.

Джамбекова Т.Б. Фольклор как источник чеченской прозы XX в. – Майкоп, 2010. – 236 с.

Довлеткиреева Л.М. Современная чеченская военная проза: историко-культурный аспект, жанровый состав, поэтика. – Грозный, 2010. – 250 с.

Егорова Л.П. Актуальные проблемы литературного кавказоведения // Художественная литература и Кавказ. – Сочи, 2006. – 12-21 с.

Завриев М. В поисках художественного метода. Критические статьи. – Грозный, 1988. – 66 с.

Ибрагимов Л.М. Этноментальные основы чеченской прозы. – Грозный, 2012. – 167 с.

Ильясов Л. Культура чеченского народа. – М., 2009. – 264 с.

Инаркаева С.И. Эволюция жанров малой прозы в современной чеченской литературе. – Майкоп, 1999. – 218 с.

Индербаяев Г.В. Роль художественного конфликта в становлении, развитии и современном состоянии чеченской драматургии. – Майкоп, 2009. – 217 с.

Индербаяев Г.В. Проблема национального и общечеловеческого в чеченской литературе. – Грозный, 2003.

Исмаилова М.В. Проблема традиций и жанровые разновидности в чеченском романе 80-90-х гг. XX в. – Майкоп, 2007. – 215 с.

Туркаев Х.В. Жажда неутоленная. – М.: Молодая гвардия, 2007. – 312 с.

Туркаев Х.В. О путях развития чеченской литературы. – Грозный: Чеч.-Инг. Книжное изд-во, 1973. – 162 с.

Туркаев Х.В. Путь к художественной правде (Становление реализма в чеченской и ингушской литературах). – Грозный, 1987. – 240 с.

Юсупова Х.В. Жанр повести в чеченской и ингушской литературах: становлении и развитие (20-30-е гг.). – М., 2000. – 215 с.

Методикин литература

Айдамирова М.А. Музейная деятельность по приобщению подрастающего поколения к культурно-историческому наследию. Учебное пособие. – Грозный, 2018.

Арсанукаев А.М. Школехь исбаьхьаллин произведени таллар (Анализ художественного произведения в школе). – Грозный, 2018.

Арсанукаев А. Нохчийн литература хьехаран методика (Методика преподавания чеченской литературы). – Грозный, 1987. – 188 с.

Джамбеков О.А. Устное народное творчество. Учебное пособие для учащихся школ и студентов. – Грозный, 2018.

Джамбеков О.А. Устное народное творчество чеченского народа. Учебное пособие для учащихся школ и студентов. – Грозный, 2017.

Эдилов С.Э. Методическое руководство к учебнику-хрестоматии по чеченской литературе для 5 класса. - АО «ИПК «Грозненский рабочий», 2018.

Эдилов С.Э. Методическое руководство к учебнику-хрестоматии по чеченской литературе для 6 класса. – Грозный: АО «ИПК «Грозненский рабочий», 2018.

Эдилов С.Э. Методическое руководство к учебнику-хрестоматии по чеченской литературе для 7 класса – Грозный: АО «ИПК «Грозненский рабочий» - 2018.

Эдилов С.Э. Сочинени йазъян Iамор. Методическое пособие для учителей. – Грозный: АО «ИПК «Грозненский рабочий» - 2018. - 159 стр.

Литература народов Северного Кавказа: Учеб. пособие / Под ред. Г.М. Гогоберидзе. – Ставрополь, 2004. – 292 с.

Эдилов С.Э. Методическое руководство к учебнику-хрестоматии по чеченской литературе для 6 кл. – Грозный, 2016.

Мунаев И.Б. Поэтика чечено-ингушских героико-исторических песен или. (Проблема формирования жанра и его системные связи). – М., 1981. – 215 с.

Мусукаева А.Х. Северокавказский роман: художественная и этнокультурная типология. – Нальчик, 1993. – 192 с.

Яндарбиев Х.Ш. Учебное пособие для учителей, студентов и преподавателей «Кавказ и русская литература». – Грозный, 2017.

Дошамаш, справочникаш

Арсанукаев А.М. Нохчийн яздархой. Библиографин довзийтар (Чеченские писатели. Биографические и библиографические сведения). В 2-х т. – Грозный, 2012.

Арсанукаев А.М. Нохчийн литературин Илманан терминийн лугат (Словарь литературоведческих терминов). – Грозный, 2010.

Вагапов А.Д. Школьный орфографический словарь чеченского языка. – Грозный, 2020.

Ибрагимов Л. Толковый словарь чеченских фразеологизмов. – Грозный, 2005. – 128 с.

Ибрагимов Л. Словарь символов чеченской культуры. / Вестник Академии наук чеченской Республики. – Грозный, 2010. №1. С. 161-167.

Кусаев А. Чеченские писатели. – Грозный, 2005. – 408 с.

Хаамийн-ресурсийн латгор

www.desharkho.ru – Чеченская электронная школа.

ps95.ru/dikdosham/ - Чеченско-русский, русско-чеченский онлайн-словарь.

www.urok95.ru.

Йуххедиллар

Урокашна арахьарчу мероприятийн рекомендацци йина ларам

«Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешаран» предметан чулацаман хьесап а деш,

урокашна арахьарчу гІулакхаллина лерина сахьташ билгалдоху дешаран

вовшахтохараллица. Карарчу программо тидаме оьцу дешархойн урокашна арахьара

гІуллакхалла. «Ненан меттан (нохчийн) литературин» предметан чулацамца доьзна

урокашна арахьара гІуллакхалла кхочушдан лерина йу Нохчийн Республикин

йуьхьанцарчу классийн дешархойн амале хьаьжжана а, кьоман а, этнокультурин а

башхаллашка хьаьжжана. Урокашна арахьарчу гІуллакхалла хьажийна ду дешархойн

культурин-кхоллараллин гІуллакхалла, церан синьобздангалла кхио а, обздангаллин нийса

харжам бан похІма кхио.

Класс	Мероприятиин формат	Тема	Дешархойн гІуллакхаллин коьртачу кепийн башхалла
5	Конкурс	Туйранийн уггаре тоьллачу йешархочун конкурс.	Говзаран исбаьхьа йешар. Текстан ладогІар. Туйранан иллюстраци. Педехкарш кхочушдар. Йийцаре йар, хетарш дуйцуш дагадовлар.
5	Викторина	Нохчийн халкъан барта кхолларалла.	Викторинехь дакъалацар. Педехкарш кхочушдар. Хаттаршна жьопаш лахар. Хетарш дуйцуш дагадовлар. ЖамІаш дийцаре дар.
5	Горга стол	Нохчийн поэтех лаьцна суна хІун хаьа?	Къамелехь дакъалацар. Хаттаршна жьопаш лахар. Темаца догІу хаттарш кечдар. Хетарш дуйцуш дагадовлар. Барта хаам. Йешарна кечам бар.
5	Проектийн гІуллакхалла (Дайшна-наношна а, берашна а дезаде)	Суна дукхайеза киншка.	Барта хаам. Йеллачу темина стихаш, дийцарш дахар. Проектийн болх кхочушбарехь материал гуļйар а, кечйар а. Проект тІечІагІйар.
6	Къамел	Зама а, литература а цхьаь ду.	Хааме ладогІар. Къамелехь дакъалацар. Стихаш йешар. Хаттаршна жьопаш далар. Темица догІу хаттарш кечдар. Хетарш дуйцуш дагадовлар.

6	Горга стол	Нохчийн мотт гуттар вайца бу.	Проблемийн хаттарш дийцаре дар. Хаттаршна жобпаш лахар. Стихаш йешар. Хетарш дуьйцуш дагадовлар. Стихаш йешар
6	Проектийн болх	Исторера литератури чу бевлла турпалхой	Проектийн болх кхочушбарехь материал гулийар а, кечйар а. Йеллачу темина стихаш, дийцарш дахар. Проект тIечIагIйар.
6	Театральни гайтар	Драмин инсценировани (луь-луьург).	Спектаклехь дакъалацар. Спектале хъажар. Дийцаре дар, хетарш дуьйцуш дагадовлар.
7	Илманан-талламан болх	Халкъан барта кхоллараллин а, нохчийн поэзин а кхоллараллашкахь Даймехкан васт.	Иалашонаш а, декхарш а билгалдахар. Материал гулийар. Материалан систематизаци. Болх йазбар. Дийцаре дар, хетарш дуьйцуш дагадовлар.
7	Горга стол	Нана – уггаре йуххерниг а, хьомениг а. Добзалан мехаллаш	Проблемийн хаттарш дийцаре дар. Хаттаршна жобпаш лахар. Стихаш йешар. Хетарш дуьйцуш дагадовлар.
7	Мини-проект	Литературехь а, дахарехь а нохчийн ламасташ.	Проектийн болх кхочушбарехь материал гулийар а, кечйар а. Йеллачу темина стихаш, дийцарш дахар. Проект тIечIагIйар.
7	Йешархойн конференци	Нохчийн литературехь беран чохъара дуьне гайтар	Къамелехь дакъалацар. Хаттарш кечдар. Йеллачу темина говзарш йешар. Йешарна кечвалар / кечйалар. Хетарш дуьйцуш дагадовлар.
7	Кхоллараллин пхьалгIа	Стихашкахь суна дукха хIума дийцало.	Барта дийцар. Иллюстраци йар. Йеллачу темина стихаш йахар. Кхоллараллин белхашна анализ йар. Кхоллараллин белхийн гуларехь публикацеш кечйар
8	Къамел	Нохчийн къоман классически тIаьхьало.	Киншкашка хъажар. Киншкийн тайпанаш довзар. Киншкин башхаллаш йийцаре йар.
8	Горга стол	ХIинцалера нохчийн литература	Темица йогIу киншкаш йешар. Къамелехь дакъалацар. Йеллачу темица догIу цхьамогIа хаттарш дийцаре дар. Хетарш дуьйцуш дагадовлар

8	Литературин журналаш «СтелаІад». «Орга»	Нохчийн периодикин зорба (XX бешаран йуьхь).	Литературин материалаш кечйар. Хаттарш дийцаре дар. Иллюстраци йар. Журналан лъмар арахеца.
8	Проектин болх	Нохчийн театран истори.	Проектин болх кхочушбарехь материал гулийар а, кечйар а. Хаттаршна жьопаш лахар. Проект тIечІагІйар
8	Виртуальни кхарстар	Дайеллало историн занавес.	Литературин-историн материал гулийар. Презентацига хьажар. Хаттарш хІиттор. Барта йешар. Дийцаре дар, хетарш дуьйцуш дагадовлар
9	Диспут-къамел	Безамах лаьцна дийца.	Темица йогу киншкаш йешар. Къамелехь дакъалацар. Барта йешар. Проблемийн хаттар хІоттор. Йеллачу темин цхьамогІа хаттарш дийцаре дар. Хетарш дуьйцуш дагадовлар
9	Киншкин агІонашкахула кхарстар.	Теман хенан литература.	Говзарш йешар. Хааме ладогІар. Барта йешар. Чулацамца догу хаттаршна жьопаш далар. Къамелехь дакъалацар. ТIедехкарш кхочушдар. Къамелехь дакъалацар. Хетарш дуьйцуш дагадовлар
9	Литературин-музыкин композици	Йаххьашкахь литература.	Темица йогу материалаш йовзар. Докладаш кечйар. Хетарш дуьйцуш дагадовлар.
9	Проектин болх	Нохчийн литературехь керла дош (жанраш, стиль, хьажам, цхьаболчу авторийн кхолларалла)	Проектин болх кхочушбарехь материал гулийар а, кечйар а. Хаттаршна жьопаш лахар. Проект кхочушйар (альбом)
9	Горга стол	вайзаманан къоначу йаздархойн проза а, поэзи а. Г. Камала «Дуьххьарлера театр»).	Говзарш йешар. Къамелехь дакъалацар. Темица догу цхьамогІа хаттарш дийцаре дар. Хетарш дуьйцуш дагадовлар.